

IS HET PASSEND ONDERWIJS WEL PASSEND GENOEG?

Onderzoek naar de denkbeelden en de mogelijkheden van leerkrachten in het reguliere basisonderwijs over leerlingen met autisme.

Janneke Hofs & Demi van Waardenburg
Nijmegen, juni 2022

Dit onderzoek is verricht ten behoeve van de module praktijkverbetering van de opleiding Pedagogiek. Dit is gebeurd in samenwerking met het lectoraat Volwaardig Leven met Autisme.

Voorwoord

Geachte lezer,

Voor u ligt het portfolio van Janneke Hofs en Demi van Waardenburg. Dit portfolio is gemaakt in het kader van de module praktijkverbetering van de opleiding Pedagogiek aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. In dit portfolio vindt u een onderzoek naar de denkbeelden van leerkrachten in het reguliere basisonderwijs over de begeleiding van leerlingen met autisme. Beide studenten hebben met veel plezier aan dit onderwerp gewerkt.

Wij zouden graag Michel Koolwaaij, onze opdrachtgever vanuit het lectoraat Volwaardig Leven met Autisme, en Brechtje van Gent, onze coach vanuit de opleiding, willen bedanken voor alle hulp bij het creëren van dit portfolio. Daarnaast willen wij alle respondenten bedanken. Zonder hen was dit onderzoek niet mogelijk geweest.

Wij wensen u veel leesplezier!

Met vriendelijke groet,

Janneke Hofs en Demi van Waardenburg

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Samenvatting	4
Hoofdstuk 1: Inleiding.....	6
1.1 Context van het onderzoek	6
1.2 Wensen en resultaat	6
1.3 Primaire belanghebbenden	7
1.4 Leeswijzer	8
Hoofdstuk 2: Probleemanalyse	9
2.1 Maatschappelijke ontwikkeling.....	9
2.2 Gerelateerde onderzoeken	9
2.3 Literatuuronderzoek	10
2.4 Vraag en doelstelling van het project.....	12
Hoofdstuk 3: Methode van onderzoek	13
3.1 Methode van onderzoek	13
Onderzoeksbenadering	13
Meetinstrumenten	13
Respondenten	15
Verantwoording meetinstrumenten en respondenten.....	15
Analyse.....	17
Verantwoording analyse.....	17
Validiteit en betrouwbaarheid.....	18
Samenwerking en creatief handelen.....	20
3.2 Uitgangspunten, randvoorwaarden en ethische afwegingen.....	20
3.3 Risico's	22
Verantwoording risico's	22
3.4 Kwaliteit	22
3.5 Planning	22
3.6 Tijd/geld.....	22
Hoofdstuk 4: Resultaten.....	23
Deelvraag 1: Hoe denken leerkrachten van de bovenbouw in het reguliere basisonderwijs over leerlingen met autisme?	23
Deelvraag 2: In hoeverre ervaren leerkrachten van de bovenbouw in het reguliere basisonderwijs de mogelijkheid om leerlingen met autisme te begeleiden?	25
Kennis	25
Ruimte en tijd	26
Vaardigheden	27
Deelvraag 3: Welk beleid, dat is gericht op het begeleiden van leerlingen met autisme, is er binnen het reguliere basisonderwijs geschreven?.....	28
Deelvraag 4: Hoe ervaart een leerling met autisme het onderwijs binnen de bovenbouw van het reguliere basisonderwijs?.....	29

Hoofdstuk 5: Conclusie	32
Hoofdstuk 6: Innovatief product	34
Hoofdstuk 7: Discussie.....	35
Literatuurlijst.....	37
Bijlagen.....	39
Bijlage 1: Planning	39
Bijlage 2: Taakverdeling studenten	42
Bijlage 3: Feedback opdrachtgever – plan van aanpak.....	43
Bijlage 4: Feedback beoordelaars – plan van aanpak.....	46
Bijlage 5: Mail naar respondenten	49
Bijlage 6: Interviewleidraden	50
Interviewleidraad leerkracht	50
Interviewleidraad intern begeleider	52
Interviewleidraad autismespecialist	54
Interviewleidraad leerling	56
Bijlage 7: Interviewopzetten	58
Interviewopzet leerkracht	58
Interviewopzet intern begeleider	60
Interviewopzet autismespecialist.....	62
Interviewopzet leerling	64
Bijlage 8: Feedback opdrachtgever – Innovatieve product.....	65
Bijlage 9: Feedback opdrachtgever – Samenwerken en creatief handelen	67

Samenvatting

Achtergrond

Dit onderzoek is gedaan in samenwerking met het lectoraat Volwaardig Leven met Autisme en is onderdeel van het Capability College, waar zij zich op richten. Het doel van het Capability College is het vergroten van inclusie en het verbeteren van de beeldvorming over mensen met autisme. De vraag vanuit het lectoraat is om een inventariserend/verkenkend onderzoek te doen naar de denkbeelden over autisme binnen een bepaalde setting of beroepsgroep. Dit onderzoek heeft zich gericht op de denkbeelden over het begeleiden van leerlingen met autisme binnen het reguliere basisonderwijs. Sinds de invoering van het passend onderwijs hebben scholen een zorgplicht voor leerlingen. Bij voorkeur gaan leerlingen met autisme met een normale begaafdheid naar het reguliere onderwijs, maar zij hebben hier vaak wel extra ondersteuning nodig.

Doel- en vraagstelling

Zowel de studenten als het lectoraat Volwaardig Leven met Autisme hadden het doel om met dit onderzoek meer inclusie en bewustwording te creëren. Daarbij is antwoord gezocht op de vragen: hoe denken leerkrachten over de begeleiding van leerlingen met autisme en sluiten scholen goed aan op de behoeften van deze leerlingen?

Om bovenstaande vragen te kunnen beantwoorden, is er voor het onderzoek de volgende hoofdvraag opgesteld: In hoeverre sluiten de denkbeelden over het begeleiden van leerlingen met autisme en de mogelijkheden van leerkrachten in de bovenbouw van het reguliere basisonderwijs aan op de behoeften van leerlingen met autisme?

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zijn de volgende deelvragen opgesteld:

- Hoe denken leerkrachten van de bovenbouw in het reguliere basisonderwijs over leerlingen met autisme?
- In hoeverre ervaren leerkrachten van de bovenbouw in het reguliere basisonderwijs de mogelijkheid om leerlingen met autisme te begeleiden?
- Welk beleid, dat is gericht op het begeleiden van leerlingen met autisme, is er binnen het reguliere basisonderwijs geschreven?
- Hoe ervaart een leerling met autisme het onderwijs binnen de bovenbouw van het reguliere basisonderwijs?

Methode van onderzoek

Door middel van beschrijvend onderzoek zijn de denkbeelden over het begeleiden van leerlingen met autisme en de mogelijkheden van leerkrachten in de bovenbouw van het reguliere onderwijs in kaart gebracht. Daarna is er gekeken in hoeverre deze aansluiten op de behoeften van leerlingen met autisme. Voor dit onderzoek zijn de resultaten verkregen door middel van een enquête en interviews. Tijdens de interviews is er gebruik gemaakt van mind-mapping en een empathy map. De interviews zijn door middel van een inhoudsanalyse geanalyseerd. Dit is gedaan door te transcriberen, te fragmenteren en een combinatie van open en thematisch coderen toe te passen. Bij de enquêtes was er sprake van het analyseren van voorgestructureerde data. De voornamelijk gesloten vragen konden eenvoudig worden berekend en gestructureerd in getallen. Gedurende het proces waren de begrippen triangulatie en transparantie van belang. Dit zijn belangrijke begrippen die bijdragen aan de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek.

Resultaten

Uit de antwoorden van dertig enquêtes en drie interviews is 'structuur' het begrip dat het vaakst wordt genoemd door respondenten wanneer er werd gevraagd hoe zij denken over (de begeleiding van) leerlingen met autisme. De begrippen die hierop volgden zijn duidelijkheid, rust, regelmaat en voorspelbaarheid. Daarnaast worden ook extra begeleiding en begrip genoemd. De respondenten kijken voornamelijk positief naar een leerling met autisme in hun eigen klas en zien hierin een uitdaging. Bijna driekwart van de respondenten geeft wel aan dat er iets moet veranderen in het reguliere onderwijs om deze leerlingen goed te kunnen begeleiden. Kleinere klassen en extra

ondersteuning worden hierbij genoemd als wenselijke aanpassingen. Uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat het erg belangrijk wordt gevonden om per leerling te kijken wat werkt. Iedere leerling is anders en heeft andere begeleiding nodig.

Om de mogelijkheden van leerkrachten in kaart te brengen is er onderscheid gemaakt in kennis, ruimte, tijd en vaardigheden. Wat betreft kennis geeft het grootste deel van de respondenten aan over voldoende kennis te beschikken om een leerling met autisme te kunnen begeleiden. Hierbij wordt wel gezegd dat deze kennis vaak algemeen is. Scholing zou volgens de respondenten helpend zijn om de kennis te vergroten en hiermee ook meer begrip te creëren voor deze leerlingen. Ook hierbij wordt genoemd dat het altijd maatwerk blijft, ondanks de extra kennis van leerkrachten. In tegenstelling tot het hebben van voldoende kennis, geven de respondenten aan niet te beschikken over voldoende ruimte en tijd. De werkdruk ligt hoog en het is lastig om de aandacht te richten op één leerling in een volle klas. De respondenten geven wel aan over voldoende vaardigheden te beschikken om goede begeleiding te bieden. Hierbij zijn de mogelijkheden die worden ervaren wel afhankelijk van de situatie. Wederom wordt er per leerling gekeken naar wat hij nodig heeft en welke begeleiding hierop aansluit.

Uit de antwoorden van de respondenten blijkt dat er maar op weinig scholen beleid is geschreven voor de begeleiding van leerlingen met autisme. Wel zijn er stappenplannen voor zorgleerlingen in het algemeen en wordt er aandacht besteed aan autisme door middel van studiemiddagen, leerlingbesprekingen of scholing. Bij enkele respondenten waar het beleid wel is geschreven, staan de gemaakte afspraken over de manier van begeleiding en de ondersteuningsmogelijkheden.

Om de behoeften van leerlingen met autisme in beeld te krijgen is er met één leerling gesproken. In dit interview komt naar voren dat hij de drukte in de klas soms als lastig ervaart. Daarnaast vertelt de leerling dat hij door middel van externe hulp heeft geleerd wat hij kan doen wanneer er problemen zijn. Deze extra begeleiding ervaart hij als leuk, omdat er met behulp van spelletjes verschillende thema's kunnen worden besproken. De respondenten uit de enquête en interviews laten weten dat zij denken dat leerlingen met autisme het reguliere onderwijs wisselend ervaren. Dit is volgens hen afhankelijk van de vorm van autisme. De voorwaarden die zij aanhalen voor het hebben van een positieve ervaring zijn onder andere een goede klik tussen leerkracht en leerling, duidelijkheid en structuur.

Voornaamste conclusies

De denkbeelden die door leerkrachten worden genoemd, sluiten aan op de behoeften die de leerling zegt te hebben in het reguliere onderwijs. Leerkrachten laten weten voldoende kennis en vaardigheden te hebben om op deze behoeften aan te kunnen sluiten, maar hiervoor ervaren zij te weinig tijd.

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Context van het onderzoek

Dit onderzoek is uitgevoerd voor het lectoraat Volwaardig Leven met Autisme. Zij onderzoeken op welke wijze levensloopbegeleiding bijdraagt aan het vergroten van de vermogens van mensen met autisme om hun eigen leven in te richten zoals zij dit waardevol vinden (HAN, z.d.-b). Het indelen van het eigen leven zoals jij dat waardevol vindt, een volwaardig leven, is een belangrijk uitgangspunt van het lectoraat. Het waardigheidsparadigma staat hierbij centraal, iedereen heeft recht op een waardevol en betekenisvol leven (lector, persoonlijke communicatie, 17 februari 2022).

Dit onderzoek maakt deel uit van het Capability College. Het Capability College is een van de projecten waar het lectoraat zich op dit moment op richt. Het doel van dit project is dat studenten en jongeren met en zonder autisme samen nadenken over het vormgeven van hun eigen leven en betekenisgeving als norm omarmen. Hiermee wil het Capability College inclusie vergroten en beeldvorming verbeteren (HAN, z.d.-a). Het motto van de onderzoekslijn is als volgt: "Inclusie betekent meedoen, ook als je door je autisme je niet hetzelfde gedraagt of hetzelfde kan als een persoon zonder autisme. Inclusie is een maatschappelijke houding die je ten behoeve van de persoon met autisme kunt bekijken, maar ook als opdracht vanuit de samenleving: inclusie doe je samen." (opdrachtgever, persoonlijke communicatie, 6 oktober 2021).

De vraag vanuit het lectoraat is om een inventariserend/verkenkend onderzoek te doen naar de denkbeelden over autisme binnen een bepaalde setting of beroepsgroep. Deze vraag bevat verschillende onderdelen: Wordt er beleid op aangepast? Hoe zou je willen dat er met mensen met autisme wordt omgegaan? De grote uitdaging is het creëren van meer inclusie en bewustwording. Dit onderzoek zal zich richten op de denkbeelden over autisme binnen het reguliere basisonderwijs.

Het onderzoeken van de verschillende denkbeelden over autisme is voor het lectoraat van belang, omdat zij zich inzetten voor inclusie. Er zijn veel geluiden van mensen met autisme dat zij zich buitengesloten voelen in de maatschappij. Leerkrachten kunnen de prikkels voor autistische leerlingen soms niet goed inschatten, waardoor de leerling met autisme steeds minder zelfvertrouwen krijgt en niet begrijpt waarom de leerkracht boos wordt. De leerkracht is goedwillend, maar kan de leerling niet bieden wat het nodig heeft. De leerling moet vaker de klas verlaten en voelt zich zo steeds meer buitengesloten (opdrachtgever, persoonlijke communicatie, 23 februari 2022). Het lectoraat is benieuwd of organisaties zich hiervan bewust zijn, of zij weten hoe mensen met autisme begeleid kunnen worden en of er verschillen zijn in aanpak tussen verschillende organisaties (opdrachtgever, persoonlijke communicatie, 7 februari 2022). Door middel van interviews en enquêtes zal aan betrokkenen van de organisaties worden gevraagd naar hun kennis en ervaringen. Hierbij kan gedacht worden aan leerkrachten, intern begeleiders (IB'ers), schooldirecteuren en leerlingen met autisme. Met de uitkomsten van het onderzoek zal inzicht worden verkregen in hoeverre autisme een rol speelt binnen het onderwijs en wanneer organisaties vinden dat zij handelingsverlegen zijn. De uitkomsten van het onderzoek zullen worden gedeeld met het lectoraat en kunnen gevormd worden tot adviezen of een nieuwe onderzoeksvraag.

1.2 Wensen en resultaat

De opdrachtgever heeft als doel om met deze praktijkverbetering meer inzicht te krijgen in de denkbeelden over autisme in het reguliere basisonderwijs. Daarbij zou de opdrachtgever graag willen weten in hoeverre deze denkbeelden een rol spelen in het lesgeven van de leerlingen en of leerkrachten zich handelingsverlegen voelen. De opdrachtgever heeft verder nog geen concrete wens over hoe het eindproduct van dit onderzoek naar denkbeelden over autisme in het reguliere basisonderwijs eruit moet komen te zien (opdrachtgever, persoonlijke communicatie, 9 februari 2022). De lector zou graag zien dat er door dit onderzoek een verandering of verbetering in de praktijk wordt gecreëerd. Hij heeft aangegeven dat het belangrijk is dat er stappen worden gezet om dingen beter te maken voor mensen met autisme. Dit mag in kleine stapjes, als er maar gewerkt wordt aan steeds meer bewustwording. De lector zou het tevens een mooie kans vinden om tips over te kunnen dragen aan leerkrachten in het basisonderwijs over het begeleiden van leerlingen met autisme (lector, persoonlijke communicatie, 17 februari 2022).

Naast de wensen van de opdrachtgever hebben de studenten voorafgaand aan de praktijkverbetering ook hun wensen besproken. De studenten willen vanuit hun grote interesse voor kinderen met autisme graag een bijdrage leveren aan verbeteringen voor leerlingen met autisme in het reguliere basisonderwijs. De studenten zijn van mening dat iedereen een plek verdient in deze maatschappij en willen vanuit die positie graag bijdragen aan inclusie voor leerlingen met autisme. De studenten hebben als doel om aan het einde van deze praktijkverbetering duidelijke inzichten over te dragen aan het lectoraat Volwaardig Leven met Autismen, zodat zij vanuit deze inzichten mogelijk nieuwe onderzoeken/projecten kunnen starten om de inclusie van leerlingen met autisme op basisscholen te bevorderen.

1.3 Primaire belanghebbenden

Om de belanghebbenden in kaart te brengen is er gebruik gemaakt van een stakeholders-analyse. Hiermee kunnen alle relevante betrokkenen in kaart worden gebracht en worden hun posities ten opzichte van de praktijkverbetering duidelijk. Het maken van een stakeholdersmap creëert inzicht in de manier waarop belanghebbenden belangrijk zijn voor het onderzoek. De stakeholdersmap is gebaseerd op het artikel van We Think Next (z.d.).

Stakeholders	Functie	Fase (Van 't Veer et al., 2020)	Wensen	Belang van stakeholder	Invloed van stakeholder
Lectoraat Volwaardig Leven met Autismen	Opdrachtgever	Discover Deliver	Zoveel mogelijk inclusie voor mensen met autisme in de maatschappij	Veel, meer inclusie creëren	Gemiddeld, opdrachtgever is betrokken bij de uitvoering
Studenten	Uitvoerders van het onderzoek	Discover Define Develop Deliver	Bijdragen aan inclusie voor leerlingen met autisme en duidelijke inzichten overdragen aan de opdrachtgever	Veel	Veel, de studenten voeren het onderzoek uit
Leerlingen met autisme	Belanghebbende	Develop		Profijt van praktijkverbetering	Minder, vooral gericht op verbeteringen voor hen
Leerkrachten	Respondent	Develop	-	Profijt van praktijkverbetering	Veel, denkbeelden, ervaringen en aanpak zijn leidend voor de resultaten
Coaching (groep)	Critical friend	-	-	Geen	Gemiddeld, de coach (groep) geeft feedback op de praktijkverbetering

De studenten kunnen zich inbeelden wat de wensen zullen zijn van de leerlingen met autisme en de leerkrachten, maar dit weten zij niet zeker. Om het maken van aannames te voorkomen, zijn daarom de wensen van deze stakeholders niet ingevuld.

1.4 Leeswijzer

In [hoofdstuk 2](#) wordt er ingegaan op de probleemanalyse van het praktijkprobleem, het literatuuronderzoek en wordt de concrete probleemstelling geformuleerd. In [hoofdstuk 3](#) staat de methode van onderzoek centraal. Hierbij komen onderwerpen zoals de onderzoeksbenadering, procedure van onderzoek, de respondenten, de betrouwbaarheid en validiteit, meetinstrumenten, kwaliteit en manier van analyseren aan bod. Tot slot wordt er kort stilgestaan bij de planning van het proces en de wijze waarop er met tijd en geld is omgegaan. In [hoofdstuk 4](#) worden de resultaten van het onderzoek beschreven en in [hoofdstuk 5](#) worden de conclusies gedeeld. In [hoofdstuk 6](#) wordt er stil gestaan bij het innovatieve product en als laatste komt de discussie in [hoofdstuk 7](#) aan bod. Hierin worden onder andere suggesties voor vervolgonderzoek en aanbevelingen voor de praktijk gegeven.

De verantwoording van de gemaakte keuzes tijdens het proces van de praktijkverbetering komen in deze hoofdstukken aan bod. De studenten hebben ervoor gekozen om de verantwoording direct bij het hoofdstuk te plaatsen, zodat de informatie per onderdeel direct overzichtelijk bij elkaar staat voor de lezer. De verantwoording voor de gemaakte keuzes tijdens de uitvoering van de praktijkverbetering en de afwijkingen van het proces staan weergegeven in hoofdstuk 3 onder het kopje [verantwoording meetinstrumenten en respondenten](#) en onder het kopje [verantwoording analyse](#). De verantwoording met betrekking tot de ethische afwegingen is te vinden onder het kopje [3.2: Uitgangspunten, randvoorwaarden en ethische afwegingen](#). Daarnaast wordt in dit hoofdstuk ook de [samenwerking en het creatief handelen](#) verantwoord. De verantwoordingen over de relatie tussen de onderzoeksresultaten en het innovatieve product is te vinden in [hoofdstuk 6: Innovatief product](#). Het innovatie product waarin kennis en inzichten worden overgedragen aan de praktijk is te vinden in het document: Flyer autisme in het reguliere onderwijs.

Voor de ruwe gegevens van het onderzoek verwijzen de studenten naar het databoek, hierin zijn onder andere de transcripten en de resultaten van de enquête in te vinden. Tevens staan de codes die gebruikt zijn voor het coderen, de codematrix, de samenvattingen van de codes, empathy map en de mind-maps hierin weergegeven.

Hoofdstuk 2: Probleemanalyse

2.1 Maatschappelijke ontwikkeling

Een belangrijke maatschappelijke ontwikkeling is de wet passend onderwijs, die sinds 2014 van kracht is. Passend onderwijs zal ervoor moeten zorgen dat elk kind het beste uit zichzelf haalt. Scholen bieden extra hulp aan leerlingen die dit nodig hebben. Uitgangspunten van het passend onderwijs zijn dat alle kinderen een plek krijgen die past bij hun ondersteuningsbehoefte en dat leerlingen naar een gewone school gaan als dat kan (Rijksoverheid, z.d.-a). Het passend onderwijs legt een zorgplicht bij scholen, wat betekent dat zij verantwoordelijk zijn om alle leerlingen een goede onderwijsplek te bieden. Naast de basisondersteuning bieden sommige scholen ook extra begeleiding aan leerlingen (Rijksoverheid, z.d.-b).

2.2 Gerelateerde onderzoeken

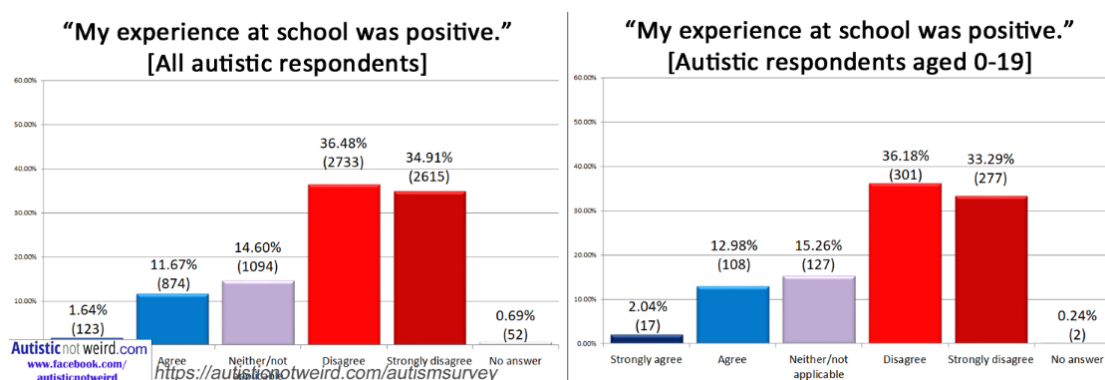
In eerdere afstudeeronderzoeken is onderzocht op welke wijze leerlingen met autisme binnen het reguliere onderwijs worden begeleid en komen duidelijke tips voor leerkrachten en scholen naar voren om de leerling te ondersteunen (HBO-kennisbank, z.d.). Leerlingen met autisme hebben behoefte aan structuur en voor leerkrachten is het belangrijk om hier consequent in te zijn. Daarnaast draagt het bieden van structuur bij aan een beter leer- en leefklimaat voor de leerling. Leraren zeggen meer kennis over ASS (Autisme Spectrum Stoornis) nodig te hebben om goed af te kunnen stemmen op de leerling. Er zijn geen onderzoeken gevonden waarin specifiek de denkbeelden over autisme worden bekeken, maar bovenstaande onderzoeken kunnen wel geraadpleegd worden in een latere fase van dit verbeteringsproces.

De Academische Werkplaats Autisme (AWA) heeft onderzoek gedaan naar de denkbeelden over autisme in de media en heeft zich gericht op berichten in bijvoorbeeld kranten, op sociale media en in tv-series. Kranten uiten grotendeels negatief, social media en tv-series zijn daarentegen meer positief. De AWA concludeert uit het onderzoek dat juiste kennis over ASS-stigmatisering vermindert. Het project horende bij dit onderzoek richt zich op het ontwikkelen van interventies die ingrijpen op de beeldvorming tussen mensen met en zonder autisme. Door met elkaar in gesprek te gaan, kunnen de deelnemers van elkaar leren (Nederlandse Vereniging voor Autisme, z.d.).

In maart 2022 zijn de resultaten van de 'Autistic Not Weird 2022 Autism Survey' gepubliceerd. Deze survey heeft zich gericht op verschillende thema's en is ingevuld door zowel autistische als neurotypische respondenten. Een van de thema's in het onderzoek is gericht op onderwijs en de ervaringen van autistische leerlingen, hun ouders en leerkrachten. Ongeveer 70% van de respondenten tot 19 jaar geeft aan geen positieve ervaring te hebben op school (zie figuur 1). Daarnaast geeft ruim 50% van de ouders aan dat de school niet goed weet hoe ze hun kind met autisme kunnen ondersteunen. Bijna 50% van de leerkrachten laat weten dat zij geen adequate training hebben gehad om met autistische leerlingen te werken (Autisticnotweird.com, 2022).

Figuur 1

Ervaringen op school van autistische respondenten

2.3 Literatuuronderzoek

Er zijn verschillende criteria voor autisme volgens de DSM-5. Allereerst zijn dit de blijvende tekorten in sociale communicatie. Hieronder vallen de tekorten in sociaal-emotionele wederkerigheid, in het non-verbale communicatieve gedrag en in het aangaan, onderhouden en begrijpen van relaties. Daarnaast is er ook sprake van beperkte herhalende gedragspatronen, interesses en activiteiten. Hierbij kan gedacht worden aan stereotype motorische bewegingen, hardnekkig vasthouden aan routines, zeer beperkte of gefixeerde interesses of het over- of onderreageren op zintuiglijke prikkels (Hulpgids, 2019). Door de tekorten in sociale communicatie en het ondervinden van problemen in de executieve functies kunnen mensen met autisme moeilijkheden tegenkomen in onderwijs en arbeid. Zij hebben hulp nodig met bijvoorbeeld het aanbrengen van structuur en het overzichtelijk maken van de taakomgeving (Breetveld, 2000).

Mensen met autisme kunnen worden overschat als wordt gedacht dat zij geen schema's, voorspelbaarheid en bescherming nodig hebben. Autismen wordt dan niet gezien. Normaal begaafde mensen met autisme worden sneller overschat door hun compensaties. Autisten met een normale begaafdheid hebben ook baat bij verheldering. Bij gebrek aan duidelijkheid zullen zij zelf opzoek gaan naar duidelijkheid en overzicht. Normaal begaafde autisten zijn ook meer gericht op andere mensen. Zij kunnen hen aanklappen en voortdurend vragen stellen. Deze persoonsafhankelijkheid wordt groter bij gebrek aan zichtbare en concrete verheldering. In de begeleiding van mensen met autisme is het belangrijk om te verhelderen en voorspelbaarheid te bieden, daarnaast is de begeleiding ook van belang om samenhang aan te brengen (Vermeulen, 2009). Door het krijgen van goede begeleiding zal er bij de leerling minder sprake zijn van stress of ontregeling (Parren, 2005). Tevens zal door de goede begeleiding van de leerkracht de leerling langer aan het reguliere onderwijs kunnen deelnemen (Vermeulen, 2009). Door deze reguliere omgeving zal de leerling meer adequate voorbeelden zien, waar hij van kan leren. Voor een goede ontwikkeling is het van belang dat kinderen goede voorbeelden krijgen (Blokland, 2010).

Leerlingen met autisme met een normale intelligentie gaan vaak naar het regulier onderwijs. Het reguliere onderwijs krijgt de voorkeur, omdat leeftijdsgenoten hier samenkomen en de leerling met autisme verder kan ontwikkelen door de voorbeelden van andere kinderen (Delfos, 2008). Om de leerling in het reguliere onderwijs te laten slagen is het belangrijk om alles zo veel mogelijk voorspelbaar te maken door het gebruik van visuele hulpmiddelen voor tijdsplanning, gestructureerd leermateriaal en het vooraf aankondigen van veranderingen (Vermeulen, 2002). Daarnaast is het belangrijk dat de leerkracht open staat voor de problematiek en dat er ondersteuning door specialisten mogelijk is (Vermeulen, 2009). Het samenstellen van een autismeteam kan daarbij helpend zijn. Dit team kan bestaan uit bijvoorbeeld een leerkracht, een directielid en de interne begeleider. Zij ondersteunen elkaar in de begeleiding van de leerling en streven naar een autismevriendelijke schoolcultuur. Daarnaast zijn zij verantwoordelijk voor het overdragen van informatie over autisme naar de andere betrokkenen binnen de school en het opstellen van een 'handleiding' van de leerling (Vermeulen et al., 2010).

“Alle leerlingen moeten een plek krijgen op een school die past bij hun kwaliteiten en hun mogelijkheden. Passend onderwijs moet ervoor zorgen dat elk kind het beste uit zichzelf haalt” (Rijksoverheid, z.d.-a).

Scholen moeten ervoor zorgen dat leerlingen met autisme goed onderwijs kunnen volgen. De school moet een passende plek bieden, zodat elke leerling goed kan leren en zich prettig voelt. Dit wordt passend onderwijs genoemd. Voor leerlingen met autisme is ondersteuning op maat nodig, maar hiervoor is geen standaardoplossing. Scholen zijn verantwoordelijk voor het onderwijs-leerproces. Als de leerling individuele begeleiding nodig heeft, kan aanvullende begeleiding worden aangevraagd vanuit de Jeugdwet (Vanuit Autisme Bekeken, z.d.). Om het passend onderwijs in de praktijk mogelijk te maken wordt er met onderwijs-zorgarrangementen (OZA) gewerkt. Bij deze arrangementen werken kind en ouders samen met onderwijs en jeugdzorg. Deze partijen bekijken wat de ondersteuningsbehoeften zijn en zorgen samen voor een integraal beeld. Deze OZA's komen zowel in het reguliere als in het speciaal onderwijs voor. Het doel hiervan is de brede ontwikkeling van

leerlingen te bevorderen door middel van een persoonlijk afgestemd ondersteuningsaanbod (Nederlands Jeugdinstituut, z.d.).

Een belangrijk verdrag dat is gericht op inclusie in het onderwijs is het VN-verdrag handicap. In dit verdrag staat beschreven dat de overheid verantwoordelijk is voor een inclusief onderwijssysteem op alle niveaus. Het onderwijssysteem moet zo ingericht zijn dat alle kinderen onderwijs kunnen volgen. Uit een rapport van het College voor de Rechten van de Mens van de periode 2017-2019 blijkt dat Nederland nog niet voldoende inclusief onderwijs heeft. Het aantal kinderen dat geen onderwijs volgt of in het speciaal onderwijs zit, blijft toenemen (College voor de Rechten van de Mens, z.d.).

“Een inclusieve samenleving is een samenleving waarin mensen volwaardig kunnen participeren” (Rijksoverheid, 2020).

Participatie kan worden verdeeld in verschillende onderdelen: arbeidsparticipatie, maatschappelijke participatie en sociale participatie. Iedereen moet kunnen deelnemen aan bijvoorbeeld vrijwilligerswerk, onderwijs of dagbesteding. Daarnaast moet iedereen contact kunnen hebben met kennissen, burens, vrienden en deel kunnen nemen aan sport of een godsdienstige organisatie. Participatie aan de maatschappij bevordert de gezondheid, biedt structuur, zorgt voor contacten en geeft zelfvertrouwen en het gevoel nuttig te zijn. Naast de overheid zijn ook andere partijen verantwoordelijk voor het bevorderen van participatie. Dit zijn bijvoorbeeld de burger zelf, maar ook onderwijsinstellingen (Rijksoverheid, 2020).

Vanuit de Onderzoeksagenda Autisme (Van den Bosch & Weve, 2019) komt naar voren dat mensen met autisme meer onderzoek willen naar beeldvorming en inclusie. Hierbij gaat het over aanpassingen aan de samenleving, beeldvorming en acceptatie van en begrip voor mensen met autisme, zodat zij mee kunnen doen en erbij kunnen horen.

2.4 Vraag en doelstelling van het project

Door de onderzoeken vanuit het lectoraat wordt er gewerkt aan het creëren en het bewust maken van inclusie in de samenleving. Het lectoraat onderzoekt onder andere hoe verschillende partijen (onderwijs, organisaties etc.) zich bewust zijn van het feit dat mensen met autisme soms een andere aanpak nodig hebben (opdrachtgever, persoonlijke communicatie, 7 februari 2022). Het doel vanuit de studenten is om met dit onderzoek bij te kunnen dragen aan het creëren van inclusie voor kinderen met autisme in de samenleving.

In de probleemanalyse wordt genoemd dat scholen sinds de invoering van passend onderwijs een zorgplicht hebben voor leerlingen en voor hen een passende plek moeten bieden. Leerlingen met autisme en een normale begaafdheid gaan bij voorkeur naar het reguliere basisonderwijs, maar hebben hierbij vaak wel extra ondersteuning nodig. Zijn scholen hier voldoende op aangepast en sluiten zij goed aan op de behoeften van de leerlingen? Het doel van dit onderzoek is om deze vraag te beantwoorden.

De hoofdvraag voor de praktijkverbetering is als volgt: In hoeverre sluiten de denkbeelden over het begeleiden van leerlingen met autisme en de mogelijkheden van leerkrachten in de bovenbouw van het reguliere basisonderwijs aan op de behoeften van leerlingen met autisme?

Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden zijn de volgende deelvragen opgesteld:

- Hoe denken leerkrachten van de bovenbouw in het reguliere basisonderwijs over leerlingen met autisme?
- In hoeverre ervaren leerkrachten van de bovenbouw in het reguliere basisonderwijs de mogelijkheid om leerlingen met autisme te begeleiden?
- Welk beleid, dat is gericht op het begeleiden van leerlingen met autisme, is er binnen het reguliere basisonderwijs geschreven?
- Hoe ervaart een leerling met autisme het onderwijs binnen de bovenbouw van het reguliere basisonderwijs?

Toelichting hoofd- en deelvragen

De hoofdvraag richt zich op leerkrachten uit de bovenbouw van het reguliere onderwijs, omdat er wordt verwacht dat er in de bovenbouw meer leerlingen met autisme zijn ten opzichte van de onderbouw. Mildere vormen van autisme worden vaak pas later onderkend (Delfos, 2018), waardoor de studenten verwachten dat leerkrachten in de onderbouw hier minder ervaring mee hebben. Deze doelgroep zal daarom niet betrokken worden bij dit onderzoek. Onder 'bovenbouw' rekenen de studenten groep 5 tot en met 8. Scholen kunnen verschillende indelingen voor de bovenbouw hanteren, maar op deze manier zal op elke school dezelfde groep leerkrachten worden benaderd.

Denkbeelden: Een voorstelling die leerkrachten maken van het begeleiden van leerlingen met autisme.

Denken: Welke gedachten en gevoelens roepen het begeleiden van leerlingen met autisme bij de leerkracht op?

Mogelijkheid: Ervaart de leerkracht voldoende tijd, kennis, ruimte en vaardigheden om de leerling te begeleiden?

Hoofdstuk 3: Methode van onderzoek

3.1 Methode van onderzoek

Onderzoeksbenadering

Binnen deze praktijkverbetering is er op zoek gegaan naar antwoorden op vragen in een specifieke beroepssituatie. Dit is gedaan volgens een constructivistische onderzoekbenadering. Dit houdt in dat er op zoek gegaan wordt naar interpretaties van gebeurtenissen. Er is sprake van een sterke relatie tussen de onderzoeksresultaten en de specifieke beroepscontext (Van der Donk & Van Lanen, 2016). Het hoofddoel van dit onderzoek was om de situatie beter te begrijpen en waar nodig en mogelijk te verbeteren. Het onderzoek levert in eerste instantie alleen kennis op die van toepassing is op de specifieke beroepscontext (Van der Donk & Van Lanen, 2016). De onderzoeksvorm die is toegepast, is een beschrijvend onderzoek. Hierbij wordt een thema of praktijksituatie in kaart gebracht (Van der Donk & Van Lanen, 2016).

Er is sprake geweest van kwalitatief en kwantitatief onderzoek. “Bij kwalitatief onderzoek wil je meer gedetailleerde informatie verkrijgen van de individuele deelnemers aan een onderzoek en gaat het om betekenis” (Van der Donk & Van Lanen, 2016, p. 136). Dit houdt concreet in dat de antwoordmogelijkheden van een respondent niet van tevoren al zijn bepaald, de respondent mag in zijn eigen bewoording antwoord geven. Daarbij zullen ook aspecten van kwantitatief onderzoek terugkomen in de praktijkverbetering. Er is namelijk gebruik gemaakt van gestandaardiseerde interviews en enquêtes. Dit houdt in dat de respondenten dezelfde vraag- en antwoordmogelijkheden krijgen (Van der Donk & Van Lanen, 2016). Kwantitatief onderzoek is toegepast, omdat er wordt gestreefd naar een groot aantal respondenten. Met de resultaten is inzicht verkregen in de frequenties van de antwoorden en de mate waarin de onderwerpen van toepassing zijn op de leerkrachten (Van der Donk & Van Lanen, 2016).

Meetinstrumenten

De volgende methodieken zijn ingezet om data te verzamelen gedurende de praktijkverbetering:

- Interviews
 - De intentie was om in totaal zes interviews met medewerkers af te nemen in de provincies Gelderland en Noord-Brabant. Er is gekozen voor zes interviews om te voorkomen dat de studenten te hoge verwachtingen zouden hebben en het onderzoek niet haalbaar zou zijn binnen de gegeven tijdsperiode. Mocht er na deze zes interviews nog onvoldoende verzadiging zijn, zou er gezocht worden naar meer respondenten om te bevragen.
 - Voorafgaand aan de interviews is er een interviewleidraad (zie bijlage 6) opgesteld. “Dit is een soort stappenplan dat richting geeft aan je interview” (Van der Donk & Van Lanen, 2016, p. 198). Hiervoor is gekozen, omdat bij het maken van een interviewleidraad de studenten eerst uitgebreid stil moesten staan bij wat er gevraagd zou worden in een interview. Daarbij zou de interviewleidraad houvast geven, zodat alle thema's die belangrijk zijn, besproken werden. Er is ruimte gehouden om door te vragen op de antwoorden van de respondent. In de interviewleidraad komen de volgende thema's naar voren: denkbeelden, tijd en ruimte, kennis, vaardigheden, beleid en ervaringen.
 - De studenten hebben de vragen voor de interviews bewust onderscheiden van de enquête. Op deze manier wilden zij meer voorbeelden en persoonlijke verhalen te horen krijgen van de leerkrachten, waardoor zij een beter beeld zouden krijgen van de situatie in het reguliere basisonderwijs.
 - In de interviews met leerkrachten is er onder andere gevraagd om een mind-map te maken. Het doel van het inzetten van deze mind-map was om de leerkrachten aan het begin van het interview de ruimte te geven om hun eigen visie en ervaringen te delen over het begeleiden van leerlingen met autisme in de klas. Een mind-map geeft een concrete schematische weergave van de kennis en beelden die een persoon heeft rond een bepaald kernbegrip, in dit geval een leerling met autisme. Aan de hand van deze mind-maps is er doorgevraagd over hetgeen de leerkrachten hadden

opgeschreven. Dit, omdat iedereen op zijn eigen manier begrippen hanteert (Van der Donk & Van Lanen, 2016).

- Enquêtes
 - o Met de enquêtes was het streven om minimaal twintig leerkrachten van reguliere basisscholen te bereiken. De voorkeur was om deze enquêtes digitaal in te vullen, zodat alle antwoorden direct gebundeld konden worden.
 - o Bij het opstellen van de vragenlijst is net als bij het opstellen van de interviewleidraad gebruik gemaakt van de richtlijnen uit Van der Donk & Van Lanen (2016). In de enquête komen de volgende thema's naar voren: denkbeelden, tijd, kennis, vaardigheden, beleid en ervaringen.
 - o Om de antwoorden te kunnen analyseren is er voornamelijk gebruik gemaakt van gesloten vragen. Open vragen zijn lastig om te analyseren, Van der Donk & Van Lanen (2016) raden daarom aan om bij het afnemen van enquêtes bij grotere groepen gebruik te maken van gesloten vragen.
- Empathy mapping voor leerlingen met autisme
 - o De intentie was om in totaal met drie leerlingen met autisme in gesprek te gaan.
 - o Tijdens deze gesprekken zou er gebruik worden gemaakt van empathy mapping, aan de hand van de instructies van Van 't Veer et al. (2020). Empathy mapping is een manier om de beleving, de gevoelens, het gedrag en de context van de leerling met autisme in kaart te brengen. Dit wordt gedaan door een vooraf vastgestelde figuur in te vullen samen met de respondent. Bij empathy mapping wordt er zoveel mogelijk vanuit het perspectief van een cliënt, in het geval van de praktijkverbetering de leerling met autisme, gekeken. Hierdoor ontstaat er een groter inzicht in onder andere de ervaringen van de leerlingen (Van 't Veer et al., 2020). Door gebruik te maken van empathy mapping kon de leerling zich focussen op de empathy map en zou er minder sprake zijn van oogcontact tijdens het gesprek. Oogcontact kan moeilijk zijn voor kinderen met autisme, omdat dit veel concentratie vergt (Delfos, 2018). Door dit weg te nemen, kan de leerling zich richten op de vragen en het invullen van de empathy map.

Zowel de interviews met medewerkers als de gesprekken met leerlingen zouden in de eigen vertrouwde omgeving van deze respondenten worden uitgevoerd. De voorkeur van de studenten was om de interviews op de scholen zelf te doen. Er is bewust gekozen om deze momenten met de respondenten zoveel mogelijk in een relevante context te doen. "Dit heeft vaak het effect dat mensen specifiek, accurater, levendiger en ook eerlijker zijn in hun antwoorden doordat het een vertrouwde omgeving is waar de persoon zich meestal thuis voelt" (Van 't Veer et al., 2020). Tevens zijn er vaak allerlei triggers in de omgeving die eraan bij kunnen dragen om specifieke ideeën en ervaringen te bedenken. Voornamelijk jongere kinderen zijn hier erg bij geholpen, maar het kan ook helpend zijn voor professionals om in hun rol te blijven (Van 't Veer et al., 2020). Door de interviews in de eigen omgeving uit te voeren, wordt de betrouwbaarheid vergroot. Gezien de situatie rond het coronavirus hebben de studenten de respondenten de mogelijkheid gegeven om het interview via online-omgeving Microsoft Teams te doen, indien zij dit prettiger vonden.

Vanuit de ruwe data die via de bovengenoemde punten is verzameld, zijn de resultaten opgemaakt. De resultaten zullen worden gedeeld met het lectoraat Volwaardig Leven met Autisme. Binnen deze resultaten is er vanuit de studenten de wens om de resultaten als advies over te dragen, waarbij eventueel gekeken kan worden naar vervolgonderzoek. Dit betekent dus ook concreet dat er geen beleidsstukken zullen worden geschreven voor scholen. De scholen die hebben deelgenomen aan het onderzoek zullen na afloop de belangrijkste resultaten en aanbevelingen ontvangen.

Respondenten

Om respondenten voor de enquête te werven, hebben de studenten gebruik gemaakt van hun netwerk. Beide studenten hebben een beroep gedaan op verschillende vrienden en familieleden die werken binnen het reguliere basisonderwijs om de enquêtes te delen met hun collega's. Daarnaast hebben beide studenten de enquête ook gedeeld via sociale media. Zo zijn leerkrachten bereikt die wat verder van de studenten staan of de studenten niet kennen.

Voor het regelen van interviews hebben de studenten naar diverse scholen in hun eigen regio's een e-mail gestuurd met daarin de vraag of leerkrachten en leerlingen open staan voor een interview (zie bijlage 5). Daarin is ook de link naar de enquête opgenomen. Er is gekozen om dit via de algemene mail van deze scholen te doen en niet direct naar de bekende van de student, omdat de studenten van mening zijn dat dit professioneler overkomt en vaak op meer belangstelling kan rekenen.

Verantwoording meetinstrumenten en respondenten

De studenten hebben, na het versturen van de mail, de scholen één week de tijd gegeven om te reageren op deze mail. Deze tijd is gegeven, omdat de studenten weten dat leerkrachten in het onderwijs vaak erg druk zijn. Na deze week zijn de scholen gebeld om op een open manier te vragen of zij de mail al hadden gelezen en te vragen naar de mogelijkheden. Dit bellen bleek een positief effect te hebben: de scholen hadden de mail vaak al wel gezien, maar waren hier nog niet aan toe gekomen. Na het gesprek werd de mail wel direct doorgestuurd naar de leerkrachten en werd er verdere actie ondernomen. Dit proces hebben de studenten meerdere malen doorlopen, in totaal zijn er ruim twintig scholen benaderd voor het onderzoek.

Om respondenten te werven voor de enquête hebben de studenten, naast de mail naar scholen en de berichten op sociale media, ook kennissen en vrienden persoonlijk benaderd. In totaal is de enquête dertig keer ingevuld. Hiermee is het doel van twintig antwoorden ruim gehaald.

Het vinden van respondenten voor de interviews bleek helaas een grotere uitdaging dan van tevoren werd verwacht door de studenten. Beide studenten waren zich bewust van het feit dat de werkdruk hoog is voor leerkrachten, maar dat is zeker bevestigd door de lage respons van leerkrachten om aan een interview deel te nemen. Veel scholen gaven aan dat de leerkrachten geen ruimte hadden om te helpen in het onderzoek, doordat de leerkrachten te veel werkzaamheden hadden op dat moment. Wel hebben bijna alle benaderde scholen de enquête doorgestuurd naar de leerkrachten van de bovenbouw. Na dit contact liepen de antwoorden van de enquête dan ook op. Gedurende de zoektocht naar respondenten, kregen de studenten het aanbod om met twee IB'ers en een autismespecialist in gesprek te kunnen gaan. Na overleg met de coach en de opdrachtgever is besloten om hierop in te gaan. Hierbij is besproken om tijdens deze interviews voornamelijk te proberen om door middel van het geschetste beeld van IB'ers de ervaringen van leerkrachten in beeld te krijgen.

In het kopje meetinstrumenten hadden de studenten beschreven dat de intentie was om met drie leerlingen met autisme in de bovenbouw van het reguliere basisonderwijs in gesprek te gaan. Echter bleek dit, net als het vinden van leerkrachten, een grote uitdaging. Veel scholen gaven aan dat dit geen optie was. Hierdoor hebben de studenten ervoor gekozen om tijdens de interviews met de IB'ers en de autismespecialist stil te staan bij de manier waarop de leerlingen en de leerkrachten in hun ogen het onderwijs ervaren. Uiteindelijk hebben de studenten de mogelijkheid gekregen om nog met een leerling in gesprek te gaan. Een voorwaarde hierbij was dat er een vertrouwde begeleider van deze leerling bij het gesprek aanwezig zou zijn. De studenten hebben ervoor gekozen om deze kans aan te pakken, omdat zij van mening zijn dat het de leerling met autisme alleen maar helpend zou kunnen zijn om het interview minder spannend te vinden. Daarnaast zou het ook kunnen bijdragen aan het beter in beeld krijgen van de ervaringen van de leerling met autisme in het reguliere basisonderwijs, doordat deze begeleider extra voorbeelden kan benoemen.

In totaal zijn er vier interviews afgenomen. Twee interviews met een IB'er, een interview met een autismespecialist en een interview met een leerling. Tijdens het uitvoeren van de interviews was er een vaste taakverdeling tussen de studenten. Deze verdeling werkte voor beide studenten het prettigst en hierbij werden beide studenten in hun kracht gezet. De een zou het interview leiden en de

ander maakte aantekeningen en sprong regelmatig in om door te vragen. De interviews zijn uiteindelijk allemaal via de online-omgeving Microsoft Teams uitgevoerd. Deze keuze hebben de studenten uit praktische overwegingen moeten maken, dit is gebeurd in overleg met de coach en opdrachtgever. Doordat het erg lastig bleek te zijn om interviews te regelen, duurde het langer dan gewenst om deze interviews te plannen. Om de deadline van de praktijkverbetering toch te halen, hebben de studenten ervoor gekozen om de interviews online uit te voeren, mits de respondent hiermee akkoord was. Dit is gedaan om tijd te besparen en flexibeler te zijn in het afspreken van een moment om het interview uit te voeren, aangezien de reistafstand naar de locaties veel tijd in beslag zou nemen. Het interview kon op deze manier toch plaatsvinden in een voor de respondent vertrouwde omgeving.

Voor de interviews hebben de studenten naast een interviewleidraad ook een eigen interviewopzet (zie bijlage 7) gemaakt. Hierin zijn de vragen uit de interviewleidraad in een voor de studenten logische volgorde gezet. Deze eigen interviewopzet gaf de studenten houvast tijdens het uitvoeren van de interviews. De studenten hebben hier bewust voor gekozen, omdat een losse opzet hen meer overzicht en structuur gaf tijdens het uitvoeren van een interview. Tijdens de interviews met de IB'ers en de autismespecialist zijn steeds dezelfde thema's aan bod gekomen, er is gebruik gemaakt van een eenduidige vraagstelling. Hierdoor kon de data uit deze interviews met elkaar vergeleken worden (Van der Donk & Van Lanen, 2016). De vragen voor de interviews komen voort uit de probleemanalyse en de deelvragen. Hierbij is rekening gehouden met de wensen van het lectoraat Volwaardig Leven met Autisme. De thema's waar zij graag meer over wilden weten, zijn aan bod gekomen tijdens de interviews. Op deze manier is er gezorgd voor inhoudsvaliditeit, de vragen dragen bij aan het beantwoorden van de onderzoeksvraag.

Voor de interviews hebben de studenten meerdere interviewleidraden gemaakt. Dit, omdat de kans om een leerkracht te interviewen uitbleef, al hadden de studenten hier al wel een interviewleidraad voor gemaakt. Deze eerste versie is de opzet geweest voor de interviewleidraad voor IB'ers, de autismespecialist en de leerling.

Voor het interview met de leerling is de empathy map als inspiratie gebruikt, daarin hebben de studenten een eigen richting gekozen. Niet alle thema's in de empathy map zijn naar voren gekomen, omdat deze niet allemaal van belang waren voor het onderwerp van het onderzoek. Doordat het interview plaats vond in de online-omgeving Microsoft Teams is er gekozen om de verschillende thema's los van elkaar op het beeld te laten zien in Word, zodat er niet te veel visueel beeld in een keer te zien was. Een kenmerk van autisme is dat informatie te veel en ongefilterd binnenkomt. Het niet kunnen filteren van informatie zorgt ervoor dat er meer sprake is van afleiding (Bogdashina, 2013). Daarnaast hebben de studenten de eigen versie aangevuld met een plaatje, om het visueel aantrekkelijker te maken voor de leerling. Dit visuele beeld helpt de leerling bij het begrijpen en onthouden van het thema waarover wordt gesproken (Degrieck, 2007).

Analyse

De interviews zijn door middel van een inhoudsanalyse geanalyseerd. In deze verzamelde data is structuur aangebracht, voordat er daadwerkelijk geanalyseerd kon worden. Vanuit de interviews zijn betekenisvolle tekstfragmenten opgesteld, dit zijn stukjes van een aantal woorden of zinnen die van toepassing zijn op het onderwerp. De tekstfragmenten hebben vervolgens allemaal een naam gekregen om open te coderen. Voorafgaand aan het analyseren bestonden er nog geen codes, waardoor er op een inductieve werkwijze is gecodeerd. Het is aangeraden om hier onder andere voor te kiezen als de onderzoeker zich niet wil laten leiden door bestaande denkbeelden of aannames (Van der Donk & Van Lanen, 2016). Bij de interviews is er tevens gebruik gemaakt van mind-maps. Om deze mind-maps uitvoering te kunnen analyseren, zijn de gesprekken over deze mind-maps ook getranscribeerd. Dit, omdat iedereen begrippen anders kan interpreteren en er op deze wijze een helder beeld ontstaat.

De enquêtes zijn aan de hand van het digitale programma waarmee de enquêtes werden verspreid direct geordend en geanalyseerd. Bij de enquête was er sprake van het analyseren van voorgestructureerde data, de voornamelijk gesloten vragen konden eenvoudig worden berekend en gestructureerd in getallen. Door het toepassen van gesloten vragen hadden de onderzoeksresultaten enkel betrekking op de thema's van de vragen die zijn gesteld in de enquête (Van der Donk & Van Lanen, 2016).

De empathy map met de leerling is geanalyseerd volgens de richtlijnen in Van 't Veer et al. (2020). Zo is er gekeken naar veelvoorkomende aspecten, wensen, tegenstrijdigheden en overeenkomsten. De opnames van het gesprek zijn op dezelfde wijze als de interviews uitgewerkt. Vanuit de analyse zijn er concreet inzichten geformuleerd die richting geven aan het onderzoek voor de praktijkverbetering.

Verantwoording analyse

Na afloop van de interviews zijn de opnames uitgewerkt in een transcript. In dit transcript zijn de verschillende aanwezigen geanonimiseerd door middel van letters. I1 en I2 zijn de interviewers, R is de respondent, B is de begeleider van de leerling waarmee gesproken is en met ... is aangegeven dat er een stilte valt. Daarnaast zijn plaatsnamen en namen van organisaties/scholen geanonimiseerd. Beide studenten hebben twee interviews getranscribeerd, om de taken zo goed te verdelen. Er is gekozen om de interviews letterlijk te transcriberen, omdat de studenten van mening zijn dat dit bijdraagt aan de transparantie en betrouwbaarheid van het onderzoek. Na het transcriberen hebben beide studenten samen alle betekenisvolle fragmenten uit het transcript gehaald en in een tabel gekoppeld aan een code. "Tekstfragmenten die geen relatie hebben met de onderzoeksvraag en deelvragen kun je weglaten" (Van der Donk & Van Lanen, 2016). De studenten hebben ervoor gekozen om zowel het maken van de betekenisvolle fragmenten als het coderen samen te doen, om op deze manier de betrouwbaarheid te vergroten.

Met betrekking tot het coderen hebben de studenten gekozen voor een combinatie van thematisch en open coderen. Dit wijkt af van het oorspronkelijke plan van aanpak. Hiervoor is gekozen, omdat de studenten er niet van op de hoogte waren dat deze combinatie mogelijk was. Echter, gedurende de interviews kwamen veel dezelfde thema's naar voren, waardoor het mogelijk was om vooraf een aantal codes vast te stellen. De codes die voorafgaand aan het coderen zijn opgesteld, komen voort uit de probleemanalyse en de literatuur. Deze thema's komen ook naar voren in de onderzoeksinstrumenten. Door daarnaast ook open te coderen, voorkomen de studenten dat fragmenten die wel betrekking hebben op de onderzoeksvraag, maar niet passen binnen een vooraf vastgestelde code, vergeten worden. Op deze manier zijn toch alle meningen en ervaringen van de respondenten meegenomen in de resultaten van het onderzoek. De open codes werden opgeschreven, zodat deze bij een volgend transcript weer konden worden gebruikt. Hiermee werd voorkomen dat de studenten verschillende codes zouden gebruiken voor eenzelfde soort tekstfragment. Tijdens het coderen hebben de studenten de keuze gemaakt om maximaal drie codes te koppelen aan een fragment. Zodra er meer codes van toepassing waren, werd het fragment verder opgedeeld. De studenten verplichtten zichzelf hiermee om kritisch te kijken naar de tekstfragmenten. Daarnaast zorgde dit ervoor dat het voor de studenten duidelijk bleef op welk stukje tekst de code van toepassing is.

Nadat de betekenisvolle fragmenten aan een code waren gekoppeld, hebben de studenten een codematrix ingevuld waarin het belang van de codes wordt weergegeven. Op deze manier konden de studenten snel per deelvraag inzicht krijgen welke code van toepassing was op de resultaten. Daarbij is kritisch gekeken naar de codes. De codes die geen toepassing hadden op het beantwoorden van de deelvragen kregen 'geen belang'. Vervolgens zijn de deelvragen onderling verdeeld, iedere student kreeg de verantwoordelijkheid over twee deelvragen. Hierbij is zoveel mogelijk gekeken naar een evenredige belastbaarheid voor de studenten. De studenten zijn begonnen met het samenvatten van de betekenisvolle fragmenten van de codes die horen bij de deelvragen. Dit is gedaan om zo de kern van de betekenisvolle fragmenten te verzamelen. Door dit per code op te schrijven, hebben de studenten overzicht gecreëerd en is voorkomen dat belangrijke informatie over het hoofd zou worden gezien.

Nadat deze samenvattingen zijn gemaakt, is er gekeken welke vragen uit de enquête passend zijn bij de deelvragen. De antwoorden op deze vragen zijn daarna tevens geanalyseerd en toegevoegd aan de samenvatting van de deelvraag. Op deze manier stonden alle antwoorden overzichtelijk per deelvraag bij elkaar. Voor het analyseren van de enquête is analysemethode 1 uit Van der Donk & Van Lanen (2016) toegepast. Per antwoordmogelijkheid is gekeken naar het aantal respondenten dat hiervoor heeft gekozen en deze aantallen konden worden opgeteld of omgezet in procenten. Daarnaast zijn de aantallen visueel weergegeven in diagrammen en wordclouds.

Bij het samenvatten hebben de studenten erop gelet om voorbeelden en citaten te bewaren. Het uitkiezen van concrete voorbeelden en korte tekstfragmenten om onderwerpen te illustreren, is gebruikelijk bij de analyse. Door dit te doen worden de resultaten krachtiger, omdat er ook beschreven wordt in de taal van de beroepspraktijk. Op deze manier ontstaat er herkenning bij de lezer (Van der Donk & Van Lanen, 2016). Vervolgens zijn beide studenten gestart met het schrijven van de resultaten per deelvraag. Hierin zijn zowel de resultaten van de interviews als de enquête in verwerkt. De studenten zijn hier samen aan begonnen, om ervoor te zorgen dat de studenten dezelfde manier van schrijven en informatie verwerken aanhielden. Vervolgens hebben de studenten nauw contact met elkaar gehouden. Wanneer de studenten even wilde overleggen was hier ruimte voor. Daarnaast zijn de resultaten per deelvraag, niet alleen door de student die het schreef gecontroleerd, maar ook tweemaal door de andere student. Dit om de betrouwbaarheid nog verder te vergroten.

De empathy map en de mind-maps zijn tevens op dezelfde wijze geanalyseerd. Dit is gedaan, omdat in het interview meer betekenisvolle fragmenten naar voren zijn gekomen dan alleen in de empathy map en mind-maps staan weergegeven. Bij het interview met de leerling is extra kritisch gekeken of de tekstfragmenten daadwerkelijk ook betekenisvol zijn. Indien het geen betrekking had op de onderzoeksvraag en deelvragen zijn de tekstfragmenten weggelaten. De studenten hebben hier extra kritisch naar gekeken, omdat de leerling veel vertelde over wat zijn interesses waren, terwijl dit geen bijdrage leverde aan het onderzoek.

Validiteit en betrouwbaarheid

Voor het verkrijgen van een hoge validiteit en betrouwbaarheid zijn de richtlijnen uit Van der Donk & Van Lanen (2016) aangehouden. In dit onderzoek is er sprake geweest van resultaatvaliditeit, democratische validiteit en dialogische validiteit. De antwoorden op de vragen van zowel de interviews als de enquête hebben bijgedragen aan het beantwoorden van de hoofd- en deelvragen. Door deze vragen te beantwoorden ontstond er een bruikbaar antwoord voor de praktijk. Tijdens de interviews is er gesproken met verschillende belanghebbenden in het onderwijs, voor hen was het wenselijk dat het praktijkprobleem werd aangepakt. Daarnaast heeft er ook regelmatig overleg plaatsgevonden met de opdrachtgever en de coach vanuit de opleiding. Op deze momenten zijn de genomen stappen, gemaakte keuzes en resultaten uitgewisseld.

Tijdens het proces van praktijkverbetering is triangulatie een belangrijk begrip geweest. Om dit te kunnen creëren, is er door middel van literatuuronderzoek, interviews, enquêtes en het maken van empathy maps en mind-maps op verschillende manieren data verzameld. Gedurende het onderzoek is er gesproken met verschillende disciplines. Hierdoor hebben de studenten verhalen gehoord vanuit meerdere perspectieven, wat bijdraagt aan brontriangulatie. Wat tevens heeft bijgedragen aan de brontriangulatie is het verzamelen van data uit verschillende literatuurbronnen in de probleemanalyse. Daarbij zijn er, naast diverse bronnen, ook diverse methoden gebruikt als vormen van triangulatie.

Onderzoekerstriangulatie is minder van toepassing, de studenten hebben daarom bewust gekozen om samen de interviews te fragmenteren, coderen en analyseren. Dit is gedaan om de betrouwbaarheid te vergoten. Daarnaast zijn enkele onderdelen door de studenten eerst apart uitgewerkt en op een later moment samen besproken. Tijdens het maken van de interview- en enquêtevragen is er bijvoorbeeld voor gekozen om individueel te starten met bedenken van deze vragen. Dit was een bewuste keuze van de studenten, om zo elkaars ideeën niet te beïnvloeden en los van elkaar hun ideeën te kunnen opschrijven. Nadat beide studenten dit hadden gedaan, zijn alle interview- en enquêtevragen geordend en opgesteld. Hierbij hebben de studenten elkaar kunnen aanvullen. Op deze manier zijn de visies van beide studenten betrokken in het onderzoek. Om de onderzoekerstriangulatie zo groot mogelijk te maken, zijn alle onderdelen van het portfolio bekeken door beide studenten. Daarnaast zijn de uitwerkte onderdelen van de praktijkverbetering regelmatig opgestuurd naar de opdrachtgever, zodat deze vanuit zijn perspectief naar het onderzoek kon kijken en de studenten daarmee input kon geven.

Om transparantie te creëren hebben de studenten het onderzoeksproces zo uitgebreid en helder mogelijk beschreven. Hierbij zijn de gemaakte keuzes verantwoord, zodat iemand anders ook in staat is om het onderzoeksproces uit te kunnen voeren (Van der Donk & Van Lanen, 2016). Beide studenten hebben ieder een eigen logboek bijgehouden waarin alle stappen en reflecties werden geschreven. Op deze manier zijn de gemaakte keuzes terug te vinden. Daarnaast zullen de studenten hun resultaten, verslagen en andere belangrijke zaken delen met het lectoraat en de opdrachtgever.

Om draagvlak te creëren en te communiceren over het praktijkonderzoek is er veel contact gehouden met de opdrachtgever. Zo werd er vanuit het lectoraat Volwaardig Leven met Autisme steeds meegekeken en is er betrokkenheid gecreëerd. Het is belangrijk om te zorgen dat er bij alle kernactiviteiten van de praktijkverbetering mensen zijn betrokken, zo wordt de kans dat er daadwerkelijk iets met de praktijkverbetering wordt gedaan een stuk groter (Van der Donk & Van Lanen, 2016). Zodra er interesse was vanuit scholen om mee te werken aan dit onderzoek, werd het doel van het interview verder worden toegelicht. Daarnaast is er voorafgaand aan het interview nogmaals stilgestaan bij het doel van het interview en is besproken waarom het van belang is om hier onderzoek naar te doen. Op deze manier hopen de studenten draagvlak te creëren bij de leerkrachten.

In hoofdstuk 1 van het plan van aanpak is een uitgebreide probleemanalyse opgesteld, dit om inzicht te krijgen in het praktijkprobleem, de organisatie en verschillende perspectieven. Dit is gedaan om een duidelijk beeld te kunnen schetsen. Om de probleemanalyse te schrijven is er gebruik gemaakt van diverse relevante literatuurbronnen en zijn de studenten in gesprek gegaan met de lector en de opdrachtgever. Het praktijkprobleem is in het hoofdonderzoek vanuit verschillende perspectieven bekeken. De studenten zijn van mening dat normaal begaafde leerlingen met autisme met de juiste begeleiding in het reguliere onderwijs mogen meedoen. Zij vinden het belangrijk dat deze begeleider de benodigde kennis heeft om dit mogelijk te maken. Deze begeleiding is volgens de studenten van belang, omdat deze de leerling de mogelijkheid biedt om een moment te krijgen om te ontspannen en leert omgaan met zijn autisme. Tijdens deze begeleiding kunnen er bijvoorbeeld afspraken gemaakt worden, of kunnen zij praten over de moeilijkheden waar de leerling tegenaan loopt. Deze begeleiding maakt het hopelijk mogelijk dat een leerling met autisme mee mag en kan doen, want de studenten zijn van mening dat ieder kind het verdient om mee te mogen en kunnen doen in de maatschappij. Daarnaast is het praktijkprobleem bekeken vanuit maatschappelijke relevantie van het onderwerp. Het geschetste beeld van de organisatie is beschreven naar aanleiding van gesprekken met de opdrachtgever en de lector.

Tijdens het onderzoeks- en verbeterproces is er gebruik gemaakt van interviews en enquêtes. Hierbij is het belangrijk om de data te verzamelen op een manier dat de resultaten niet beïnvloed zijn door de manier van vragen, de interviewer of de omgeving (Van der Donk & Van Lanen, 2016). Dit is gedaan door suggestieve vragen te vermijden, te letten op non-verbale communicatie tijdens de interviews en te kiezen voor een vertrouwde omgeving van de respondent. Door rekening te houden met deze punten is de betrouwbaarheid van de antwoorden vergroot.

Samenwerking en creatief handelen

Gedurende het proces hebben de studenten veel samengewerkt. Om de samenwerking zo prettig mogelijk te laten verlopen, hebben de studenten veel met elkaar overlegd. Per week spraken de studenten minimaal twee keer af om afspraken te maken, de taken te verdelen en elkaar te ondersteunen. Tijdens het verdelen van de taken is erop gelet dat er een evenredige verdeling ontstond en dat er gebruik is gemaakt van elkaars kwaliteiten. Voor de taakverdeling tijdens het proces van de praktijkverbetering verwijzen de studenten naar bijlage 2. Hierin zijn de grotere onderdelen van het proces uitgeschreven. Kleinere zaken, zoals contact opnemen met opdrachtgever en coach, zijn steeds onderling verdeeld. Hierbij hebben de studenten gekeken naar wie op dat moment de meeste tijd had om bepaalde zaken op te pakken. Belangrijk om te weten is dat de studenten elkaars geschreven stukken continu gecontroleerd en nagelezen hebben. Dit om spelfouten en inhoudelijke fouten te voorkomen.

Naast de samenwerking met elkaar hebben de studenten tijdens de praktijkverbetering ook veel samengewerkt met de opdrachtgever en de coach. Deze samenwerking bestond voornamelijk uit het bespreken van de stappen die genomen gingen worden en de feedback op het project. De studenten namen contact met hen op, zodra zij ergens tegenaan liepen of bepaalde punten wilden bespreken.

Door de uitgevoerde interviews en afgenomen enquêtes hebben de studenten zicht gekregen op de perspectieven en belangen van verschillende respondenten, zoals leerkrachten, IB'ers en leerlingen. Deze inzichten zijn meegenomen in de conclusie en aanbevelingen van de praktijkverbetering en zullen worden gedeeld met de opdrachtgever vanuit het lectoraat en de betrokken scholen.

Gedurende het onderzoeks- en verbeterproces is er gebruik gemaakt van verschillende creatieve werkvormen. Samen met de respondenten zijn er mind-maps ingevuld, de antwoorden uit de enquête zijn visueel weergegeven in een wordcloud en samen met de leerling is er een empathy map gemaakt. Deze empathy map is door de studenten aangepast en aangevuld, zodat het passend was voor dit onderzoek en aansloot bij de leerling. Tot slot zijn de resultaten en aanbevelingen van het onderzoek samengevoegd in het innovatieve product. Dit product bestaat uit een flyer waarin de resultaten en aanbevelingen overzichtelijk zijn weergegeven.

3.2 Uitgangspunten, randvoorwaarden en ethische afwegingen

Vanuit het lectoraat Volwaardig Leven met Autisme was de opdrachtgever het aanspreekpunt en de persoon die beschikbaar was voor de begeleiding en sturing van de praktijkverbetering. Hoe vaak er onderling contact was, lag bij de studenten. Wanneer de studenten vragen hadden of wilden overleggen, namen zij contact op met de opdrachtgever. Het contact met de opdrachtgever is voornamelijk gelopen via de online-omgeving Teams, vanuit praktische overwegingen is er voor deze online-omgeving gekozen. De doelgroep is betrokken op de momenten waarop er om respondenten voor het onderzoek werd gevraagd.

De opdrachtgever heeft aangegeven dat het resultaat van de praktijkverbetering vanuit het lectoraat niet aan specifieke kwaliteitseisen hoeft te voldoen. De eisen vanuit de opleiding Pedagogiek zijn de leidraad voor het opstellen van het portfolio en het uitvoeren van het onderzoek.

Privacy is een onderdeel dat binnen het proces van de praktijkverbetering centraal heeft gestaan. In overleg met de opdrachtgever is afgesproken dat nooit de volledige naam van de respondent wordt genoemd, deze wordt enkel genoemd met een letter of functie. Gedurende het proces is er open en transparant gewerkt. Er is samen met de respondent een toestemmingsformulier ingevuld, waarin staat hoe de privacy wordt gewaarborgd en welke gegevens worden verwerkt. Voor het afnemen van de interviews met zowel de leerkrachten als leerlingen is er aan de respondent of gezaghebbende gevraagd om een toestemmingsformulier in te vullen voor het opnemen van het gesprek. Hierbij is duidelijk verteld waarom dit gesprek opgenomen werd en wat er met de opnames zou gebeuren. De toestemmingsformulieren voor opname zijn voorafgaand aan het interview naar de respondent gestuurd. Tijdens het interview is nogmaals benoemd wat er met de opnames gebeurt en is tevens mondeling toestemming gevraagd voor het starten van de opname op dat moment.

Volgens Liendenkamp (Van der Donk & Van Lanen, 2016) is ethiek de reflectie op morele vragen. In het geval van de praktijkverbetering bevinden deze morele vragen zich ook in de dagelijkse praktijk. Ethiek is daarom tevens een belangrijke grondslag van het professionele handelen. Ethisch handelen houdt vooral in dat andere mensen niet geschaad worden door jouw handelen als professional. Tijdens het proces van deze praktijkverbetering hebben de studenten constant kritisch gekeken naar hun eigen ethisch handelen. Hierbij zijn de diverse protocollen en richtlijnen, zoals de Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit (Commissie herziening Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit, 2018), geraadpleegd. Zo is er onder andere stil gestaan bij het vragen van toestemming en het geven van terugkoppeling, de vertrouwelijkheid van data waarborgen en het kritisch reflecteren op de gemaakte keuzes.

Gedurende het proces van de praktijkverbetering hebben de studenten gewerkt volgens de vijf principes van de Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit (Commissie herziening Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit, 2018). "Principes kunnen worden gezien als 'deugden' van een goede onderzoeker; die brengen de onderzoeker ertoe in allerlei verschillende omstandigheden de juiste keuzes te maken" (Commissie herziening Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit, 2018). Het eerste principe is eerlijkheid, de studenten hebben dit op verschillende manieren gewaarborgd gedurende het proces. De studenten hebben correct gerapporteerd, dit houdt in dat zij geen data hebben vervalst, de resultaten niet gunstiger of ongunstiger hebben voorgesteld dan dat ze zijn en alternatieve visies serieus hebben genomen (Commissie herziening Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit, 2018). Het laatste hebben de studenten in de resultaten weergegeven, door juist ook de visie te delen van bijvoorbeeld maar één respondent. Het tweede principe is zorgvuldigheid, om dit mogelijk te maken hebben de studenten volgens de onderzoeksmethode uit Van der Donk & Van Lanen (2016) gewerkt. Het derde principe is transparantie, dit betekent onder andere dat het voor buitenstaanders helder moet zijn hoe de data is verzameld en welke resultaten er verkregen zijn (Commissie herziening Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit, 2018). De studenten staan in hun portfolio stil bij de verschillende stappen die zijn gezet en op welke wijze deze stappen zijn gezet om bij de resultaten te komen die zij hebben verkregen. Daarnaast zijn alle delen van het onderzoek toegankelijk in zowel het portfolio als het databoek. Het vierde principe is onafhankelijkheid, de studenten hebben zich tijdens de praktijkverbetering niet laten leiden door buiten-wetenschappelijke overwegingen. Het laatste principe is verantwoordelijkheid, de studenten hebben gekozen voor een maatschappelijk relevant onderwerp. Het passend onderwijs is een maatschappelijke ontwikkeling van de laatste jaren waar regelmatig vraagtekens bij zijn gezet.

Gedurende het onderzoek liepen de studenten aan tegen de vraag: wanneer nemen wij telefonisch contact op met de scholen als zij geen reactie hebben gegeven op onze mail? De studenten waren zich bewust van het feit dat niet iedereen fulltime werkt, maar waren wel van mening dat er binnen een week een mogelijkheid zou zijn om de mail te lezen en te beantwoorden. Daarbij werd besloten om tijdens het gesprek op een open manier te vragen of de mail al was gelezen en hierbij niet te oordelen.

Om de privacy van de respondenten te waarborgen zijn alle namen geanonimiseerd. Naast de namen van de respondenten, zijn ook de plaatsnamen en namen van organisaties en scholen geanonimiseerd. Op deze manier weten de studenten zeker dat er niets terug te leiden is naar de respondent.

De informatie die gedurende het proces is verzameld, werd opgeslagen op de laptop van de studenten die beveiligd is met een wachtwoord. Doordat de studenten de gegevens beide opgeslagen hadden, is voorkomen dat alle gegevens door een fout zouden verdwijnen. Daarnaast zijn de verschillende onderdelen van het proces opgeslagen op de Research Drive van het lectoraat, dit is een beveiligde omgeving waar alle informatie opgeslagen wordt.

Het onderzoek is voornamelijk vanuit huis gemaakt. De studenten hebben nauw samengewerkt via de online-omgeving Teams. Om bepaalde onderzoeksactiviteiten uit te voeren, denk hierbij aan dataverzamelmethode, is overlegd met de projectbegeleider en de coach vanuit de opleiding of dit passend was.

3.3 Risico's

Een groot risico binnen de praktijkverbetering was dat er een mogelijkheid zou zijn dat het niet lukte om scholen of leerkrachten te benaderen die leerlingen met autisme in de klas hebben. De kans dat dit risico zich voor zou doen was redelijk klein, maar de kans bestond wel. Dit zou kunnen gebeuren, omdat de diagnose autisme vaak pas op latere leeftijd wordt vastgesteld. Mocht dit risico voorkomen, zou dit een erg grote impact hebben op het onderzoek. Indien dit het geval was, kon het onderzoek gericht worden op middelbaar onderwijs of werd er gekeken naar mogelijkheden om kenmerken van autisme ook mee te nemen in het onderzoek.

Verantwoording risico's

Tijdens het onderzoek bleek het lastig om respondenten te vinden voor de interviews, maar dit kwam voornamelijk door een gebrek aan tijd van leerkrachten en niet door een gebrek aan leerlingen. Door uit te wijken naar IB'ers en een autismespecialist is het toch gelukt om ervaringsdeskundigen te spreken en via hen een beeld te krijgen van de ervaringen van leerkrachten. Zij spreken veel leerkrachten en hebben zelf ook ruime tijd voor de klas gestaan, waardoor zij volgens de studenten een betrouwbaar beeld kunnen geven. Zoals eerder beschreven zijn er ruim twintig scholen benaderd voor een interview. Doordat het relatief lang duurde voordat de studenten antwoord kregen en er weinig respondenten beschikbaar waren, was het niet mogelijk om meer interviews te plannen binnen de beschikbare tijd.

3.4 Kwaliteit

Om het praktijkverbeteringsproces positief af te ronden, zijn er verschillende eisen waaraan het eindproduct volgens de studenten moest voldoen. Zoals beschreven in hoofdstuk 1.2 wilden de studenten bijdragen aan de inclusie van leerlingen met autisme. Het doel van de praktijkverbetering was het overdragen van duidelijke inzichten aan het lectoraat Volwaardig Leven met Autismen en de scholen die dat graag willen. Zo hoopten de studenten met het overdragen van de inzichten aan scholen, ook de dagelijkse praktijk te verbeteren. Het proces zou geslaagd zijn als er met de resultaten van het onderzoek mogelijke veranderingen ontstaan binnen het reguliere onderwijs, waardoor leerlingen met autisme een betere kwaliteit van onderwijs ervaren. Aan het eindproduct, het portfolio, stelden de studenten ook verschillende eisen. Er is bijvoorbeeld goed gelet op de APA-bronvermelding en juiste spelling.

3.5 Planning

Om de hoofdlijnen van het onderzoek in kaart te brengen, is er gebruik gemaakt van een planning. In het plan van aanpak hadden de studenten een planning gemaakt waarin per maand de deadlines en de streefdata voor verschillende onderdelen van de praktijkverbetering stonden weergegeven. De studenten kozen er toen voor om dit per maand te doen, omdat zij beide van mening waren dat aan de start van dit proces alles nog niet precies vastgelegd kon worden. Gedurende het proces maakte de studenten iedere week een planning met wat er die week gedaan moest worden. Deze planning is opgenomen in de bijlagen (zie bijlage 1).

3.6 Tijd/geld

De studenten verwachtten gedurende het proces geen tot weinig kosten te maken, de gemaakte kosten zouden worden gedeeld. De inzet van mensen zou daarentegen hoog zijn tijdens het proces van de praktijkverbetering, voornamelijk de tijd van de studenten zelf. De studenten verwachtten drie tot vier werkdagen per week bezig te zijn met de praktijkverbetering. Van deze werkdagen is optimaal gebruik gemaakt, doordat de studenten samen opstartten om meteen te overleggen. Zo wilden de studenten een fijne balans tussen werken, studeren en ontspanning creëren. Voor de opdrachtgever was de verwachting dat hij ongeveer een uur in de week kwijt was aan de praktijkverbetering. Dit kon zowel in overlegvorm via online-omgeving Microsoft Teams als het lezen van delen van het verslag en dit voorzien van feedback. Voor de respondenten van de interviews was het streven om de interviews maximaal een uur te laten duren.

Hoofdstuk 4: Resultaten

Deelvraag 1: Hoe denken leerkrachten van de bovenbouw in het reguliere basisonderwijs over leerlingen met autisme?

In zowel de interviews als in de enquête is er stilgestaan bij hoe de respondenten denken over (de begeleiding van) leerlingen met autisme. Tijdens de interviews is er gevraagd naar wat er in hen opkomt wanneer zij denken aan een leerling met autisme en in de enquête is er gevraagd om drie woorden te noteren die bij de respondent opkomen wanneer zij denken aan het begeleiden van een leerling met autisme. In onderstaande figuur 2 staan alle begrippen weergegeven. Hoe groter het begrip, hoe vaker dit woord naar voren is gekomen. Opvallend is dat alle respondenten begrippen noemen met betrekking tot zaken waar leerlingen met autisme baat bij hebben, zoals bijvoorbeeld structuur of kenmerken van leerlingen met autisme benoemen. Het begrip structuur wordt het vaakste genoemd, in totaal komt dit begrip 17 keer aan bod. Duidelijkheid komt negen keer aan bod. De begrippen rust, regelmaat en voorspelbaarheid komen allemaal vijf keer aan bod. De overige begrippen, zoals extra begeleiding of begrip, worden vier of minder keer benoemd door de respondenten.

Figuur 2

Denkbeelden over (de begeleiding van) leerlingen met autisme in het reguliere basisonderwijs

Daarnaast is er aan de respondenten in de enquête gevraagd hoe zij er tegenaan kijken om komend schooljaar een leerling met de diagnose autisme in de klas te krijgen. Uit de resultaten hiervan blijkt dat bijna alle respondenten hier positief tegenaan kijken. Slechts een respondent geeft aan zich zorgen te maken over de werkdruk, dit omdat die respondent het nu al erg druk heeft. Verder geven de andere respondenten aan: 'welkom', 'positief' en 'geen probleem'. Verschillende respondenten geven tevens aan dat zij het zien als een uitdaging die zij wel aan zullen gaan. Als laatste komt er naar voren in de resultaten dat zeven respondenten zich graag willen verdiepen in het kind en zijn problematiek door middel van verslagen lezen en/of contact met zowel de huidige leerkracht als de IB'er. Dit, zodat zij zich optimaal kunnen verdiepen in een leerling. Een van de respondenten geeft aan dat deze persoon ook graag de ouders van de leerling op voorhand wil spreken. Tevens geeft een andere respondent aan dat hij graag van tevoren de leerling zou willen spreken, om zo te zorgen dat de leerling minder spanning ervaart.

Uit de interviews komt naar voren dat het erg belangrijk is om per leerling te kijken naar wat werkt voor deze leerling en wat hij nodig heeft. De respondenten geven aan dat zowel ieder kind als ieder zijn problematiek anders is. De respondenten ervaren het als fijn dat er theorie en kennis is, maar desondanks blijft het per leerling kijken wat het meest passend is.

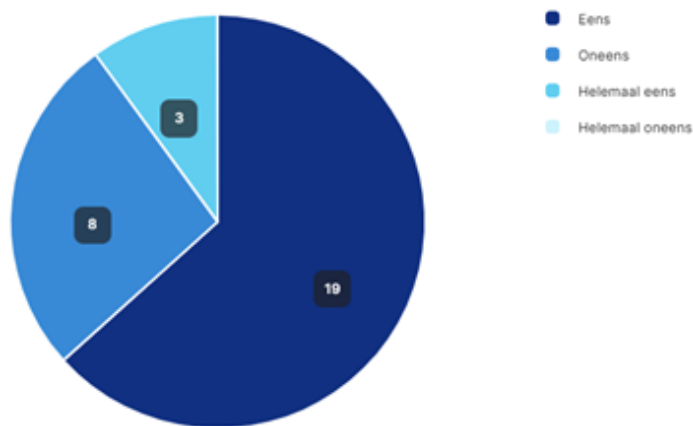
“Elke leerling is weer anders”.

Naast de resultaten over hoe leerkrachten denken over leerlingen met autisme in de bovenbouw van het reguliere basisonderwijs, is er ook gevraagd aan leerkrachten of zij van mening zijn dat er iets moet veranderen binnen het reguliere basisonderwijs om leerlingen met autisme goed te kunnen begeleiden. In onderstaand figuur 3 is te zien dat in totaal 73,3% van de respondenten er het helemaal mee eens/eens is met dat er iets moet veranderen binnen het reguliere basisonderwijs. Uit de toelichtingen van de respondenten komt naar voren dat het onder andere prettig zou zijn om de klassen een stuk kleiner te maken. Deze aanpassing wordt door zes respondenten opgeschreven en wordt daarmee het vaakst genoemd. Daarna komt meer personeel om meer ondersteuning en één op één begeleiding te kunnen bieden het vaakst naar voren. Verder geven respondenten aan dat er meer scholing mag zijn. Als laatste geeft een van de respondenten in zijn toelichting aan dat hij van mening is dat het prettig zou zijn als deze veranderingen er komen voor autistische leerlingen, maar het onderwijs kan volgens deze persoon niet alleen voor autistische leerlingen omgegooid worden. Deze respondent vindt het belangrijk dat er ook naar kinderen met andere diagnoses en extra behoeften gekeken wordt.

Figuur 3

Antwoorden enquête, vraag 24

24. Stelling: Er moet iets veranderen in het reguliere basisonderwijs om leerlingen met autisme goed te kunnen begeleiden.

Deelvraag 2: In hoeverre ervaren leerkrachten van de bovenbouw in het reguliere basisonderwijs de mogelijkheid om leerlingen met autisme te begeleiden?

Zoals beschreven in hoofdstuk 2.4 zijn de mogelijkheden van leerkrachten verdeeld in kennis, ruimte, tijd en vaardigheden. Deze verschillende aspecten zullen hieronder worden beschreven. Alle respondenten van de interviews en 93% van de respondenten van de enquête zijn in het onderwijs terechtgekomen na het volgen van de PABO. De respondenten van de interviews laten alle drie weten dat dit al ruime tijd geleden is, waardoor zij niet meer precies weten wat er precies is besproken over autisme. 15 respondenten van de enquête geven aan dat er tijdens hun opleiding aandacht is geweest voor autisme. Vijf respondenten laten hierbij weten dat de theorie over autisme tijdens de opleiding beknopt is geweest.

Kennis

Een respondent geeft in het interview aan dat de kennis van leerkrachten over autisme vaak enkel algemene informatie is. Zij verwacht dat de leerkrachten behoefte zouden hebben aan meer kennis op het moment dat zij een leerling met autisme in de klas zouden krijgen. 19 respondenten van de enquête geven aan dat zij voldoende kennis hebben om een leerling met autisme te begeleiden. 11 respondenten laten daarentegen weten niet over voldoende kennis te beschikken. Hierbij wordt aangegeven dat de kennis die zij hebben algemeen is en dat je altijd kan blijven leren. In een interview wordt genoemd dat jonge leerkrachten vaak al meer kennis en theorie hebben meegekregen vanuit de PABO dan de oudere leerkrachten.

Alle respondenten van de interviews vertellen dat scholing helpend zou zijn om de kennis van leerkrachten te vergroten. Dit wordt ook genoemd door een respondent van de enquête. Een van de respondenten laat in het interview weten dat zij verwacht dat leerkrachten door extra achtergrondkennis meer bewust bekwaam zullen worden en de leerling met autisme beter zullen begrijpen. Dit wordt tevens gezegd door een andere respondent in een interview en een respondent van de enquête. In het interview wordt verteld dat je met meer kennis je beter kan inleven in de leerling en beter begrijpt waarom hij op een bepaalde manier reageert. Het kunnen verplaatsen in de leerling blijkt volgens haar voor leerkrachten nog moeilijk. Veel leerkrachten kijken volgens een van de respondenten vaak naar het lastige gedrag van een leerling, maar kunnen hierin nog moeilijk de onmacht van de leerling zien. Extra kennis en inzichten zouden hierbij voor een kantelpunt kunnen zorgen.

Een respondent laat in het interview weten dat zij ziet dat leerkrachten aanlopen tegen de ontploffingen van de leerling met autisme. De leerkracht weet vaak niet waar dit uit voort komt, doordat zij minder zicht hebben op de prikkels waar de leerling last van kan hebben. Door een van de respondenten wordt benoemd dat ondanks de kennis over autisme het wel altijd maatwerk blijft.

“Dus dat maken we ook nog steeds mee, ondanks alle handelingsadviezen, alle theorie die we hebben, alle kennis die we hebben, soms loopt het toch niet zoals je wilt.”

Ruimte en tijd

Een respondent vertelt tijdens het interview dat het hebben van ruimte om een leerling met autisme in de klas te begeleiden wisselend is per school, leerling en situatie. Over het algemeen is de werkdruk in het onderwijs wel hoog, waardoor een leerling met een zware vorm van autisme moeilijk te begeleiden kan zijn. Of er voldoende tijd beschikbaar is voor het begeleiden van leerlingen met autisme is afhankelijk van de vorm van autisme volgens een van de respondenten. Het blijft wel lastig om je als leerkracht de hele tijd te richten op één leerling. Twee van de drie respondenten geven aan dat het hiervoor fijn is om extra handen in de klas te hebben. Dit wordt tevens genoemd door acht respondenten van de enquête. Een respondent benoemt in het interview dat de grootste uitdaging voor leerkrachten in het begeleiden van leerlingen met autisme zit in de tijd.

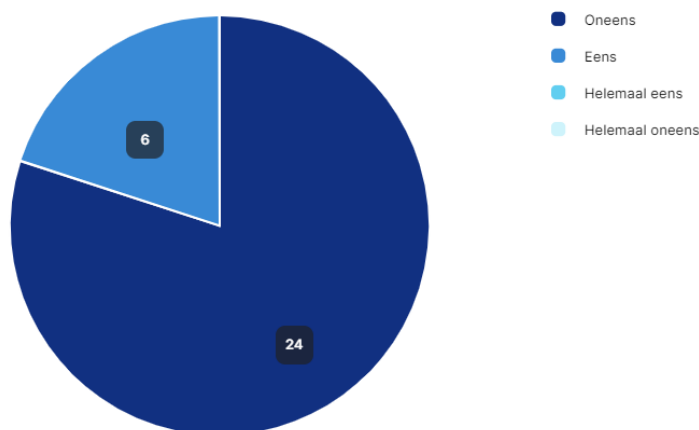
“Hoe meer uren jij extra handen in de klas hebt, hoe beter.”

Zoals te zien in figuur 4 geven 24 van de 30 respondenten op de enquête aan niet voldoende tijd te hebben om een leerling met autisme te begeleiden. Vijf respondenten geven hierbij aan dat het afhankelijk is van de mate van de problematiek. Volgens vier respondenten zijn de groepen op dit moment te groot en nog twee respondenten benoemen de hoge werkdruk als oorzaak van het hebben van onvoldoende tijd. Een respondent benoemt dat het lastig is om de aandacht goed te verdelen, combinatieklassen worden daarbij genoemd als beperkende factor. Om voldoende te kunnen aansluiten op de behoeften van een leerling met autisme, is er volgens tien respondenten van de enquête extra tijd nodig.

Figuur 4

Antwoorden enquête, vraag 15

15. Stelling: ik heb voldoende tijd om de leerling met autisme te begeleiden

Vaardigheden

Vanuit de enquête geven 27 respondenten aan over voldoende vaardigheden te beschikken om de leerling met autisme te begeleiden. Door twee respondenten die aangaven niet voldoende vaardigheden te hebben, wordt dit gekoppeld aan het hebben van te weinig kennis. Daarnaast worden ook de grote groepen genoemd als belemmerende factor. Een van de respondenten benoemt dat voldoende ervaring bijdraagt aan het hebben van de juiste vaardigheden om de leerling te kunnen begeleiden.

Alle respondenten van de interviews en vier respondenten van de enquête benoemen dat de mogelijkheden die zij ervaren afhankelijk zijn van de situatie. Er wordt per leerling gekeken naar wat helpend is en hier wordt de begeleiding op afgestemd. Daarnaast vertellen alle respondenten uit de interviews dat zij niet alleen kijken naar leerlingen met autisme, maar naar alle zorgleerlingen op school. Iedere leerling wordt hierbij gezien als individu.

“Kijk dat een kind autisme heeft? Dat hoeft niet direct te zeggen dat die hele specifieke onderwijsbehoeften heeft, de één wel en de ander niet.”

Op het moment dat leerkrachten moeilijkheden ervaren in de begeleiding van leerlingen met autisme kunnen zij terecht bij hun collega's. Dit wordt benoemd door alle drie de respondenten van de interviews. Leerkrachten kunnen terecht bij de IB'er voor advies of de leerling wordt besproken binnen het team om ervaringen uit te wisselen. Mocht dit niet voldoende zijn, kan er bij twee van de drie respondenten een ondersteuningsteam worden ingezet. Dit team bestaat voor beide respondenten uit de leerkracht, ouders en IB'er. Bij een respondent wordt hierbij een onderwijscoach uitgenodigd en bij de ander wordt het team aangevuld met verschillende specialisten vanuit verschillende disciplines. Uit de enquête komt vier keer naar voren dat respondenten behoefte hebben aan een IB'er die actief meedenkt, om zo voldoende begeleiding te bieden aan de leerling met autisme.

De respondenten van de interviews benoemen enkele punten waarop zij de leerling met autisme al proberen zo goed mogelijk te begeleiden. Alle drie vertellen zij dat pauzemomenten en andere bijzondere gebeurtenissen vooraf altijd uitgebreid worden besproken met de leerling. Dit wordt gedaan om de leerling voor te bereiden op wat er komen gaat. Daarnaast wordt de structuur van de dag gedeeld met de leerling door bijvoorbeeld een planning op het bord. Twee respondenten vertellen dat zij de methode van Meichenbaum inzetten als hulpmiddel voor de leerling in de klas.

Deelvraag 3: Welk beleid, dat is gericht op het begeleiden van leerlingen met autisme, is er binnen het reguliere basisonderwijs geschreven?

Twee respondenten van de interviews laten weten geen beleid te hebben specifiek voor leerlingen met autisme. Een respondent vertelt dat dit volgens haar moeilijk te maken is, omdat elke leerling anders is.

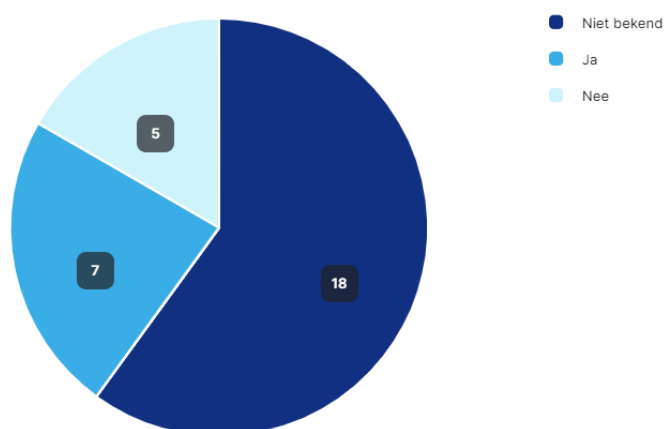
“En wat voor de ene leerling werkt hoeft voor de andere leerling niet te werken. Ik denk dat dat heel moeilijk is om daar beleid voor te maken.”

Uit figuur 5 wordt duidelijk dat zeven respondenten van de enquête aangeven dat er beleid is geschreven voor het begeleiden van leerlingen met autisme. Vijf keer wordt gezegd dat dit er niet is en 18 respondenten weten het niet. Ook bij de enquête wordt door een respondent genoemd dat het maken van beleid geen optie is, omdat iedere leerling anders is en er niet voor elke diagnose beleid gemaakt kan worden.

Figuur 5

Antwoorden enquête, vraag 28

28. Is er binnen uw school/scholenstichting beleid opgesteld dat gericht is op de begeleiding van leerlingen met autisme?

De twee respondenten van de interviews die aangeven geen beleid te hebben gericht op leerlingen met autisme vertellen dat zij wel stappenplannen hebben voor leerlingen met verschillende problematieken. Hierin staan de stappen beschreven die doorlopen worden zodra er zorgen zijn over een leerling. Samen met betrokkenen wordt gekeken naar wat de leerling nodig heeft en welke mogelijkheden hiervoor zijn. Daarnaast wordt er wel aandacht besteed aan autisme tijdens scholingen, studiemiddagen of leerlingbesprekingen. Het aanbod hiervan wordt afgestemd op de behoeften van de leerkrachten. De studiemiddagen en leerlingbesprekingen worden ook genoemd door respondenten van de enquête als wijze waarop er aandacht is voor autisme op school. 26,6% van de respondenten geeft in de enquête aan dat er geen aandacht wordt besteed aan autisme.

Een respondent vertelt in het interview dat er binnen de scholenstichting wel beleid is geschreven over het begeleiden van leerlingen met autisme. Hierin worden de afspraken beschreven en deze worden jaarlijks geëvalueerd. Binnen de stichting wordt afgesproken dat iedere school dezelfde werkwijze hanteert. Belangrijk hierbij blijft wel om per leerling te kijken naar wat hij nodig heeft. De respondenten van de enquête die laten weten dat er wel beleid is geschreven, geven aan dat hierin benoemd staat welke extra ondersteuningsmogelijkheden er zijn en op welke manier de leerlingen begeleid moeten worden.

Deelvraag 4: Hoe ervaart een leerling met autisme het onderwijs binnen de bovenbouw van het reguliere basisonderwijs?

In het interview met de leerling is er stilgestaan bij zijn ervaring in het reguliere basisonderwijs. De leerling geeft tijdens het interview aan dat hij zich soms niet goed kan concentreren wanneer het heel druk is in de klas. Daarnaast vertelt de leerling dat hij zich vroeger alleen voelde in de klas, dit kwam volgens hem omdat hij alleen aan een tafeltje zat. De leerkracht had hem hier neergezet, zodat hij zich beter kon focussen en de andere leerlingen minder kon afleiden. Tegenwoordig zit de leerling naast een andere leerling met autisme. Doordat beide leerlingen extra begeleiding krijgen, werkt dit goed samen. Verder benoemt de leerling gedurende het gesprek dat hij vroeger vaak boos was en dat hij heeft geleerd om met zijn autisme om te gaan. Zijn begeleider vult hem hierin aan door te vertellen dat de leerling eerst heel erg boos werd als er zich problemen voordeden. Een jaar geleden stond de leerling drie keer per dag op ontploffen en vonden de leerkrachten het heel lastig om met hem om te gaan. De begeleider vertelt dat de leerling door de externe hulp heeft geleerd wat hij kan doen wanneer er problemen zijn.

“Dus ja, als je ziet van hoe hij was in groep vijf, nou dan had je collega's die klokkende oksels van hem kregen, die er de vlekken van hun hals kregen, dus dat is, ja, als je nu ziet nou, je hebt hem niet eens meer in de gaten in de klas ja”.

Deze omslag is gekomen bij deze leerling sinds hij extra begeleiding heeft. De leerling vertelt dat hij het leuk vindt om extra hulp te krijgen, omdat ze spelletjes spelen en hij leert om beter tegen zijn verlies te kunnen. Bij deze spelletjes praat de leerling samen met zijn begeleider over autisme. Aan het begin van deze begeleiding heeft de leerling samen met de orthopedagoog een presentatie over autisme aan zijn klasgenoten gegeven. Dit heeft eraan bijgedragen dat zij meer begrip voor hem hebben gekregen. De leerling vertelt dat andere leerlingen hem nu kunnen helpen door suggesties te doen om zijn boosheid eruit te slaan op een daarvoor bedoelde plek of rust op te zoeken door een boek te gaan lezen. De leerling ervaart het als fijn dat zijn klasgenoten hem hierbij kunnen helpen.

Het buitenspelen is een thema wat gedurende de interviews met de respondenten naar voren is gekomen. De leerling vertelt in zijn interview ook hoe hij het buitenspelen ervaart. Het buitenspelen met zijn klasgenoten en zusje vindt de leerling erg leuk. Zijn begeleider vertelt dat het maken van simpele afspraken, zoals naar een pleinwacht lopen als er problemen zijn, eraan heeft bijgedragen dat de leerling duidelijkheid heeft en weet wat er van hem verwacht wordt en wat hij kan doen.

“Ik zie soms ook mijn zusje, maar ik vind het leuk, omdat ik nou iemand heb om mee te spelen, want anders verveel ik me altijd”.

Naast dat er aan de leerling met autisme is gevraagd hoe hij het reguliere basisonderwijs ervaart, is er in de enquête ook stil gestaan bij hoe de respondenten denken dat leerlingen met autisme het reguliere basisonderwijs ervaren. 12 respondenten benoemen in hun antwoord op deze vraag dat het verschillend/wisselend is per kind hoe zij het regulier basisonderwijs ervaren. Hierbij benoemt het merendeel dat het onder andere ligt aan welke vorm van autisme zij hebben. Een van de respondenten benoemt dat het ook afhankelijk is van de prikkelverwerking van een kind, een andere respondent benoemt dat het afhankelijk is van de school. Als laatste benoemt een van de respondenten het volgende citaat, waaruit blijkt hoe deze respondent tegen de kwestie aankijkt:

“Sommige kinderen erg goed, maar een groot deel is waarschijnlijk gelukkiger op het speciaal onderwijs”.

Verder benoemen de respondenten in de enquête ook verschillende begrippen om duidelijk te maken hoe zij denken dat de leerlingen met autisme het reguliere basisonderwijs ervaren. Het begrip ‘chaotisch’ wordt door vier respondenten benoemd. Het begrip ‘druk’ door drie respondenten. De begrippen ‘zwaar’, ‘moeilijker’ en ‘veel’ worden twee keer genoemd door de respondenten. De begrippen ‘vermoeiend’, ‘ongeordend’, ‘lastig voor henzelf’, ‘soms onduidelijk en beangstigend’, ‘gevoel van onvermogen’, ‘te weinig hulp’ en als laatste ‘te veel prikkels’ komen slechts één voor.

Daarnaast staan drie respondenten in de enquête stil bij het contact met klasgenootjes. Zij geven onder andere aan dat leerlingen met autisme hun best doen om ook 'net als de andere klasgenoten' te zijn en het lastig is, omdat ze zich minder begrepen en erbij horen voelen dan anderen. Tevens komen er in de antwoorden van de respondenten ook diverse voorwaarden naar voren. Drie respondenten benoemen dat het belangrijk is dat er vertrouwen en een goede klik met de leerkracht moet zijn. Een respondent benoemt dat hij naast het belang van een goede klik met de leerkracht, duidelijkheid en structuur geen problemen ziet voor leerlingen met autisme. Het belang van structuur wordt nog bevestigd door drie andere respondenten, zij geven aan dat er voldoende structuur geboden moet worden. Een andere respondent bevestigt dit indirect, door aan te geven dat een vast dagritme goed te volgen zal moeten zijn.

Daarnaast wordt er door een van de respondenten van de enquête benoemd dat zij denkt dat de leerling met autisme, mits er goede ondersteuning is, het reguliere onderwijs goed zal ervaren. Een andere respondent vertelt dat de onverwachte activiteiten soms wat lastig zullen zijn. Tot slot geeft een respondent aan dat de leerlingen met autisme het reguliere basisonderwijs over het algemeen als fijn ervaren, maar dat er ook momenten zijn waarop hun emmer overloopt.

Naast de enquête is er ook tijdens de interviews stilgestaan bij hoe leerlingen met autisme het reguliere onderwijs ervaren. Een van de respondenten geeft aan dat leerlingen met autisme het reguliere basisonderwijs in golfbewegingen ervaren. Deze leerlingen kunnen hele goede periodes hebben, maar er zijn ook periodes met dalen. Dat zijn vaak drukke periodes waarin veel speelt en die voor veel onrust en spanningen kunnen zorgen, hierbij kan gedacht worden aan de decembermaand.

Door alle respondenten wordt genoemd dat leerlingen met autisme ondersteuning nodig hebben in het sociale contact met medeleerlingen. Een respondent benoemt uit eigen ervaring dat klasgenoten de leerling met autisme soms nog apart kunnen vinden, maar dat zij hem wel hebben geaccepteerd. Een andere respondent vertelt dat leerlingen met autisme ook veel kunnen leren van andere leerlingen uit de klas, maar dat zij hierop gewezen moeten worden. Het lastige sociale contact komt volgens de laatste respondent door de achterlopende sociaal-emotionele ontwikkeling van leerlingen met autisme. Zij kunnen moeilijk aansluiten bij anderen en sluiten hierdoor minder vriendschappen. Zowel binnen school als tijdens het buitenspel kunnen de leerlingen met autisme extra hulp gebruiken op sociaal-emotioneel gebied.

“Ik denk wel dat de kinderen hem nog steeds wel een beetje een aparte vogel vinden en weten wel dat hij ook een aparte gebruiksaanwijzing heeft. Maar ja, ze hebben ook gewoon geaccepteerd zoals hij is en ja, dus het is niet zo het was altijd wel wat moeilijker dan de bij de andere kinderen hoor”.

In twee van de drie interviews met de respondenten is naar voren gekomen dat het geven van psycho-educatie aan klasgenootjes bijdraagt aan begrip van medeleerlingen voor de leerling met autisme in de klas. De respondenten geven aan dat ze dit deden, zodat de klasgenootjes meer begrip kregen en begrepen wat er aan de hand was met hem en waarom de leerling met autisme soms privileges heeft. Een voorbeeld om te illustreren wat het resultaat van deze psycho-educatie is voor klasgenootjes staat hieronder weergegeven:

“Hij was wel heel groot, al heel lang, maar hij had altijd een knuffel bij zich en als het dan te veel werd dan pakt hij zijn knuffel dan ging je even naar de wc. En dat wist ook iedereen, plaagde niemand hem mee, dat hij dan eventjes op de wc zat. Dan zat hij soms even te huilen met zijn knuffel en dan nou als het weer ging dan kwam hij weer terug”.

Een van de respondenten vertelt ook dat het geven aan psycho-educatie aan leerlingen met autisme zelf bijdraagt aan het beter leren begrijpen van zichzelf. De respondent licht toe dat als je als begeleider dingen ondertitelt voor een leerling met autisme, er dingen duidelijk worden voor hem.

Zowel in de interviews met de respondenten als de enquête voor leerkrachten is er stilgestaan bij wat zij denken wat de behoeften van leerlingen met autisme zijn in het reguliere basisonderwijs. In figuur 6 zijn de begrippen weergegeven die naar voren gekomen zijn als antwoorden op deze vraag. Hoe groter het begrip, hoe vaker dit woord naar voren is gekomen. Het begrip structuur wordt het meeste benoemt als behoefte voor leerlingen met autisme, namelijk 24 keer. Het begrip duidelijkheid wordt 18 keer als behoefte benoemd en het begrip rust wordt acht keer benoemd. De begrippen regelmaat en voorspelbaarheid, worden beide zeven keer benoemd door de respondenten. Alle overige begrippen worden minder dan zeven keer benoemd.

Figuur 6

Behoeften van leerlingen met autisme in het reguliere onderwijs volgens de respondenten

In de interviews hebben de respondenten verdere toelichting gegeven op bovenstaande behoeften. Hieronder zullen een aantal van deze toelichtingen worden weergegeven. Met betrekking tot de begrippen structuur en duidelijkheid vertelt een van de respondenten dat er een kanttekening is, namelijk dat het onderwijs nu eenmaal flexibel is waardoor het dagprogramma onverwacht kan wijzigen. Indien de aangebrachte structuur wijzigt, is het belangrijk volgens deze respondent om dit te bespreken met de leerling zodat deze voorbereid wordt.

“Structuur, ze willen graag weten wat er gaat gebeuren en wanneer en met wie en hoe. Dus die structuur dat zie ik eigenlijk altijd wel terug bij leerlingen”.

Twee respondenten benoemen ook de prikkelverwerking van leerlingen met autisme. Zij geven aan dat het belangrijk is dat de leerlingen de kans krijgen om te ontprikken door bijvoorbeeld een time-out plek om zich terug te trekken, een koptelefoon die opgezet kan worden of de hoeveelheid werk te verminderen. Voor sommige leerlingen zal een kleinere groep nodig zijn om te voorkomen dat overprikkeling voorkomt volgens een van de respondenten. Een andere respondent vertelt dat leerlingen met autisme behoefte hebben aan een goede band met hun leerkracht. Het is belangrijk dat de leerkracht begrijpt wat bepaalde signalen betekenen voor de leerling en wat op dat moment helpend is. Hiermee kunnen ontploffingen en overprikkeling voorkomen worden.

Een van de respondenten benoemt ook het belang van extra begeleiding voor leerlingen met autisme, volgens haar kunnen leerlingen met autisme zich hierdoor optimaal ontwikkelen binnen het reguliere onderwijs. Tijdens deze extra begeleiding krijgen leerlingen de kans om te ventileren en te vertellen wat er in hen omgaat. Deze ruimte kan de leerkracht zelf niet altijd bieden.

Hoofdstuk 5: Conclusie

Naar aanleiding van de resultaten wordt in dit hoofdstuk de conclusie van de praktijkverbetering weergegeven en zal er antwoord worden gegeven op de hoofdvraag.

Wanneer leerkrachten denken aan (het begeleiden van) een leerling met autisme worden de begrippen structuur, rust, regelmaat, voorspelbaarheid, begrip en extra begeleiding het meest genoemd. Leerkrachten denken daarnaast dat leerlingen met autisme in het reguliere basisonderwijs behoefte hebben aan structuur, duidelijkheid, rust, regelmaat en voorspelbaarheid. Deze denkbeelden en begrippen sluiten grotendeels aan op de behoeften die de leerling aangeeft te hebben. De leerling laat weten behoefte te hebben aan duidelijkheid, rust, begrip en extra begeleiding. Deze begrippen zijn opgemaakt uit de verhalen van de leerling. Het maken van afspraken zorgt bijvoorbeeld voor meer duidelijkheid, de leerling weet wat er van hem verwacht wordt en wat hij kan doen. Uit eerdere afstudeeronderzoeken is ook gebleken dat leerlingen met autisme behoefte hebben aan structuur (HBO-kennisbank, z.d.). Tevens blijkt uit de literatuur dat mensen met autisme hulp nodig kunnen hebben met het aanbrengen van structuur (Breetveld, 2000) en dat het belangrijk is om in de begeleiding van mensen met autisme te verhelderen en voorspelbaarheid te bieden (Vermeulen, 2009).

Uit het onderzoek blijkt dat bijna alle respondenten positief kijken naar het krijgen van een leerling met autisme in de klas, zij zien dit als een uitdaging die zij zullen aangaan. Hiervoor vinden de respondenten het belangrijk om zich verdiepen in de leerling en zijn problematiek door onder andere verslagen te lezen en contact te hebben met de huidige leerkracht of de IB'er.

Bijna alle respondenten van het onderzoek hebben de PABO als opleiding gedaan voordat zij zijn gestart met lesgeven in het reguliere basisonderwijs. Voor een deel van de respondenten was de opleiding te lang geleden om zich te kunnen herinneren wat er over autisme is besproken. Daarnaast gaven diverse respondenten aan dat de informatie die is gegeven erg beknopt is geweest. Ondanks dat geeft meer dan de helft van hen aan wel voldoende kennis te hebben om een leerling met autisme te begeleiden. Echter, verschillende respondenten geven wel aan dat er meer scholing over autisme gegeven zou mogen worden. Deze scholing zou helpend zijn voor het vergroten van kennis en zorgt voor meer begrip voor de leerling met autisme. Het begeleiden van leerlingen met autisme zal wel altijd maatwerk blijven. Iedere leerling en ieder zijn problematiek is anders. Het is heel belangrijk om per leerling te kijken naar wat werkt voor deze leerling en wat deze leerling precies nodig heeft. Het hebben van theorie en kennis is fijn, maar ondanks deze kennis blijft het altijd kijken naar wat er per leerling nodig is en wat het meest passend is om deze leerling optimaal te kunnen begeleiden. Dit wordt bevestigd door Vanuit Autism Bekeken (z.d.). Zij geven aan dat leerlingen met autisme ondersteuning op maat nodig hebben, maar hiervoor is geen standaard oplossing. Het is dus van belang dat leerkrachten over de juiste kennis beschikken, zodat zij de leerling met autisme de juiste ondersteuning kunnen bieden.

Of leerkrachten voldoende ruimte en tijd ervaren om een leerling met autisme te begeleiden, is volgens de respondenten afhankelijk van onder andere de vorm van autisme, de leerling, de school en de situatie. 80% van de respondenten geeft wel aan dat zij onvoldoende tijd hebben om een leerling met autisme te begeleiden. Oorzaken voor het hebben van te weinig tijd zijn volgens de respondenten de grote groepen en de hoge werkdruk. Het lesgeven aan een combinatieklas werkt tevens beperkend, omdat het op dat moment extra lastig is om de aandacht te verdelen.

Het overgrote deel van de respondenten heeft aangegeven dat er iets moet veranderen in het reguliere basisonderwijs. Onder andere het verkleinen van de klassen, het krijgen van meer personeel voor extra ondersteuning en meer scholing zijn punten die leerkrachten graag veranderd zouden willen zien.

Bovenstaande punten zijn niet direct beïnvloedbaar door leerkrachten zelf, maar in de resultaten zijn verschillende punten aan bod gekomen die leerlingen met autisme kunnen helpen binnen het reguliere basisonderwijs en door scholen zelf uitgevoerd kunnen worden. Zo geven de respondenten aan dat het bieden van extra begeleiding eraan bij kan dragen dat dingen duidelijker worden voor leerlingen met autisme, hierbij valt te denken aan het maken van afspraken en uitleg bieden. Dit is

tevens ook een wens van veel leerkrachten, zij geven aan dat er extra handen nodig zijn in de klas. Als tweede geven de respondenten aan dat het helpend is om intern met collega's en een IB'er te overleggen over de desbetreffende leerlingen met autisme. Daarbij blijkt volgens Vermeulen et al. (2010) dat het samenstellen van een autismeteam met bijvoorbeeld een directielid, leerkrachten en de interne begeleider helpend kan zijn. Bij zo'n team ondersteunen zij elkaar in de begeleiding van leerlingen en kan er gestreefd worden naar een autismevriendelijke schoolcultuur. Ook zijn zij verantwoordelijk voor het overdragen van informatie over autisme naar andere betrokkenen binnen de school en het opstellen van een 'handleiding' van de leerling.

Tevens zijn er ook punten naar voren gekomen uit de antwoorden van respondenten tijdens de praktijkverbetering die op klassikaal niveau een verschil kunnen maken voor leerlingen met autisme. Zo is het belangrijk om de leerling met autisme mee te nemen in de structuur van de dag, benoem wat er gaat gebeuren en vooral wat er gaat gebeuren als er plotseling iets verandert. Dit wordt bevestigd door Vermeulen (2009). Hij stelt dat het in de begeleiding van mensen met autisme belangrijk is om verheldering en voorspelbaarheid te bieden. Daarnaast is het belangrijk voor een leerling met autisme om te kunnen ontprikkelen, dit kan zowel in de klas als buiten de klas gebeuren met bijvoorbeeld een time-out plek. Maar ook zaken zoals het verminderen van de hoeveelheid werk en het gebruik van een koptelefoon kunnen bijdragen aan het ontprikkelen voor een leerling. Ten derde blijkt dat het geven van psycho-educatie helpend is voor leerlingen met autisme in het reguliere basisonderwijs. Hierbij kan gedacht worden aan het geven van psycho-educatie aan zowel de leerling met autisme zelf als aan de klasgenoten hiervan. Niet alleen de leerling met autisme leert zichzelf beter te begrijpen, maar ook krijgen klasgenoten meer begrip voor een leerling. De leerling bevestigt dit in zijn interview. Ze snappen beter wat er aan de hand is en waarom deze leerling met autisme nu eenmaal soms privileges krijgt. Als laatste is een goede band tussen de leerling en de leerkracht iets wat een groot verschil kan maken. Dit is een voorwaarde om fijn en goed onderwijs voor een leerling met autisme in het reguliere basisonderwijs mogelijk te maken. Er moet vertrouwen en een goede klik zijn tussen hen, zodat de leerkracht de leerling goed kan begrijpen en daarbij snel kan reageren op het gedrag van de leerling. Door deze goede band zal er bij de leerling minder sprake zijn van stress of ontregeling (Parren, 2005). Tevens zal door de goede begeleiding van de leerkracht de leerling langer aan het reguliere onderwijs kunnen deelnemen (Vermeulen, 2009).

Hoofdstuk 6: Innovatief product

Aansluitend bij het praktijkonderzoek is er een innovatief product gemaakt om te overhandigen aan de dagelijkse praktijk. Er is sprake geweest van beschrijvend onderzoek, dit houdt in dat er een thema of een praktijksituatie in kaart wordt gebracht (Van der Donk & Van Lanen, 2016). Het onderzoek heeft in eerste instantie alleen kennis opgeleverd die van toepassing is op de specifieke beroepscontext, in dit geval voor de bovenbouw van het reguliere basisonderwijs. Doordat er voornamelijk kennis is vergaard gedurende het onderzoek hebben de studenten ervoor gekozen om deze kennis op een eenvoudige en toegankelijke manier over te dragen aan de participerende basisscholen en het lectoraat Volwaardig Leven met Autisme. De studenten hebben ervoor gekozen om een flyer te maken (zie document 'Flyer autisme in het reguliere onderwijs'). In deze flyer wordt er stil gestaan bij het doel van het onderzoek, de belangrijkste conclusies van het onderzoek en worden aanbevelingen voor de dagelijkse praktijk gedeeld.

Bij de start van de praktijkverbetering hebben de studenten met de opdrachtgever besproken dat de wens is om aanbevelingen over te dragen aan de participerende scholen en het lectoraat. Zowel de studenten als de opdrachtgever waren enthousiast over dit plan. Daarnaast is in het gesprek met de lector naar voren gekomen dat de lector graag zou willen zien dat er iets verandert in het reguliere basisonderwijs. Dit, met als wens om meer inclusie te creëren voor leerlingen met autisme in het reguliere basisonderwijs. Hierbij zijn kleine stappen al goede ontwikkelingen ter verbetering van de inclusie. Na afloop van deze gesprekken hebben de studenten besloten om aan het eind van de praktijkverbetering een flyer te maken waarin de voornaamste conclusies en aanbevelingen uit het onderzoek worden gedeeld. Nadat de keuze is gemaakt om een flyer te maken, hebben de studenten zich gericht op het creëren en uitvoeren van het praktijkonderzoek.

Nadat de resultaten, conclusie en discussie zijn geschreven, is er gestart met het vormgeven van het innovatieve product. De aanbevelingen die aan bod komen in de flyer komen voort uit de verhalen en wensen van de respondenten. Er is gekozen om bij de aanbevelingen in deze flyer vooral laagdrempelige tips te geven die gemakkelijk in de praktijk gerealiseerd kunnen worden. De studenten hebben hiervoor gekozen, omdat er voor sommige wensen veel geld nodig is. Dit geld is nodig om bijvoorbeeld kleinere klassen en meer begeleiding mogelijk te maken. Om toch handvatten te geven aan de praktijk voor het begeleiden van leerlingen met autisme worden de laagdrempelige, dagelijkse tips gedeeld via de flyer. Daarnaast zullen de grote wensen benoemd worden in de conclusie, zodat de participerende scholen zien dat hier wel aandacht voor is geweest.

Voor het opstellen van de aanbevelingen is er gekeken naar wat voor de respondenten werkzame factoren zijn geweest in de begeleiding van leerlingen met autisme en die andere scholen ook zouden kunnen toepassen. Deze aanbevelingen zijn tevens te vinden in hoofdstuk 7: Discussie. De respondenten gaven aan dat meer kennis en inzichten zouden kunnen zorgen voor meer begrip voor de leerling met autisme. Een van de studenten is vanuit deze wens op het idee gekomen om het iXperium van de HAN als aanbeveling mee te nemen. Tijdens de minor Levensloopbegeleiding bij autisme is er kennism gemaakt met het iXperium en dit heeft de student als waardevol ervaren. Hierdoor is er meer inzicht gekomen in de ervaring van een leerling met autisme.

Nadat de aanbevelingen concreet in beeld zijn gebracht, is er gezocht naar een wijze waarop deze flyer kan worden gemaakt. Door middel van een online programma hebben de studenten de flyer tot stand gebracht. De informatie is per pagina geordend in de samenvatting van het onderzoek en de aanbevelingen voor de praktijk. Er is gekozen voor de achtergrond met een school-thema, om zoveel mogelijk aan te sluiten bij de doelgroep van het onderzoek. Zodra de flyer was afgerond, is deze gedeeld met de opdrachtgever en een leerkracht uit de bovenbouw van het reguliere onderwijs voor feedback. De leerkracht gaf aan dat het een duidelijke flyer was met herkenbare en bruikbare tips. De opdrachtgever heeft als feedback gegeven dat hij de opzet van de flyer er goed uit vindt zien. De punten die worden besproken in de flyer zijn niet schokkend en zijn in lijn met het onderzoek en andere gerelateerde onderzoeken. De aanbevelingen zijn bruikbaar voor de praktijk. Zodra deze flyer definitief klaar was, is deze gedeeld met de participerende scholen. Deze scholen gaven aan dat zij enthousiast waren over de flyer.

Hoofdstuk 7: Discussie

Als er gekeken wordt naar de richtlijn 'verdiep je in het praktijkprobleem' voor het vergroten van validiteit en betrouwbaarheid (Van der Donk & Van Lanen, 2016) zijn de studenten van mening dat zij in de probleemanalyse onvoldoende de perspectieven van leerkrachten en leerlingen in beeld hebben kunnen krijgen. Doordat het niet mogelijk was om in de fase van de probleemanalyse leerlingen met autisme en leerkrachten te spreken, hebben de studenten dit niet optimaal mee kunnen nemen in de probleemanalyse. Hierdoor is er niet gecontroleerd of het veronderstelde praktijkprobleem ook daadwerkelijk speelt op reguliere basisscholen. Om toch voldoende inzicht te krijgen in het praktijkprobleem is de probleemanalyse vanuit de theorie en de ervaringen vanuit het lectoraat Volwaardig Leven met Autismen opgesteld.

Verder zijn in dit onderzoek de ervaringen van IB'ers, een autismespecialist en een leerling van drie verschillende scholen aan bod gekomen vanuit de interviews. De ervaringen die zij hebben, hoeven niet voor alle leerkrachten van de bovenbouw van het reguliere basisonderwijs en alle leerlingen met autisme in de bovenbouw van het reguliere basisonderwijs te gelden. Zoals aangegeven werd door verschillende respondenten is iedere leerling anders. Om een betrouwbaarder beeld te kunnen schetsen is het noodzakelijk om meer leerkrachten en leerlingen te bevragen over dit onderwerp.

Daarnaast is er gedurende dit onderzoek te weinig onderzocht naar het perspectief van de leerling. Om de ervaringen en behoeften van leerlingen met autisme toch in beeld te krijgen, zijn de ideeën en ervaringen van leerkrachten gebruikt om een beeld te schetsen. Hierbij kan er afgevraagd worden in hoeverre de beelden die leerkrachten illustreren daadwerkelijk de ervaringen van leerlingen weergeven. Voor een volgend onderzoek zouden de studenten graag meer respondenten willen werven voor interviews, om op deze manier meer ervaringen van zowel leerkrachten als leerlingen te horen.

De studenten hebben ervoor gekozen om zich in dit onderzoek te richten op het perspectief van zowel de leerling met autisme als de leerkrachten. Achteraf was het ook een interessante optie geweest om te kijken naar het perspectief van de ouders van de leerlingen met autisme. Ouders weten vaak goed hoe hun eigen kind het reguliere onderwijs ervaart en hoe hij of zij zich in de loop van de jaren heeft ontwikkeld. Daarnaast kunnen zij ook benoemen waar deze leerling tegenaan is gelopen en wat hem/haar op die moment heeft geholpen. Dit geeft nog meer inzichten in de ervaringen van leerlingen met autisme in het reguliere onderwijs. Om naast de verhalen uit de interviews en enquêtes ook nog concrete praktijkvoorbeelden te verzamelen, hadden de studenten de methode 'Fly on the wall' uit Van 't Veer et al. (2020) kunnen toepassen. Dit zou bijdragen aan de betrouwbaarheid van het onderzoek en kan leiden tot beter passende aanbevelingen.

Een eerste suggestie voor vervolgonderzoek is volgens de studenten om dit onderzoek nogmaals uit te voeren, maar meer respondenten te spreken. Hierdoor wordt duidelijker of de mening van de bevroegde respondenten gedeeld wordt met meerdere leerkrachten. Op deze manier kan er beter gekeken worden of er sprake is van verzadiging van de antwoorden. Vervolgens zou er onderzoek gedaan kunnen worden naar de manier waarop deze wensen van aanpassingen in het onderwijs mogelijk gemaakt zouden kunnen worden. Een ander onderzoek zou zich kunnen richten op wat er nodig is om leerkrachten voldoende tijd te laten ervaren voor het begeleiden van leerlingen die extra begeleiding nodig hebben. De laatste suggestie die de studenten hebben is om onderzoek te doen naar waar leerkrachten meer kennis over zouden willen hebben. Dit omdat de respondenten uit het onderzoek zeggen voldoende kennis te hebben, maar tegelijkertijd geven zij ook aan dat ze graag meer kennis zouden willen krijgen. Dit spreekt elkaar tegen en valt daarom op.

Voor de leerkrachten in de praktijk hebben de studenten de volgende aanbevelingen. Deze aanbevelingen zijn gebaseerd op de wensen van respondenten uit het onderzoek. Zodra een leerkracht een leerling met autisme in de klas krijgt, kunnen deze aanbevelingen opgevolgd worden.

- Maak afspraken over de begeleiding van zorgleerlingen.
 - o Samen met de leerkracht, IB'er en ouders van de leerling kan een ondersteuningsteam worden gevormd. Met dit team kan een plan worden gemaakt om de leerling te ondersteunen. Hierin kan bijvoorbeeld beschreven worden wat de leerling nodig heeft om zich optimaal te kunnen ontwikkelen en/of niet-werkende factoren. Op deze manier is er een eenduidige begeleiding voor de leerling.
- Pas psycho-educatie toe in de klas voor de klasgenoten van de leerling met autisme.
 - o Dit zorgt voor meer begrip bij medeleerlingen. Dit kan gedaan worden door middel van het geven van een presentatie over autisme. Hierin kan stilgestaan worden bij wat autisme inhoudt en wat dit betekent voor de leerling.
- Investeer in een goede band met de leerling met autisme.
 - o Door vertrouwen en een goede klik tussen de leerling en de leerkracht kan de leerkracht snel reageren op signalen van de leerling en hierop inspelen.
- Neem de leerling mee in de structuur en planning van de dag.
 - o Benoem wat er gaat gebeuren en doe dit vooral wanneer er plotseling iets verandert.
- Realiseer een time-out plek voor leerlingen die dit nodig hebben.
 - o Dit kan een plek zijn zowel binnen als buiten de klas waar de leerling tot rust kan komen. Spreek met de leerling af op welke momenten hij naar deze ruimte toe gaat en wacht niet tot er al sprake is van overprikkeling. Daarnaast kan de leerling inspraak hebben over de inrichting van deze plek, zodat het voor hem een prettige omgeving wordt.
- Ervaar hoe het is om als leerling met autisme in de klas te zitten.
 - o Door dit extra inzicht kan er meer begrip komen voor de leerling. Dit kan bijvoorbeeld gedaan worden bij het iXperium van de HAN in Nijmegen. Door middel van een VR-bril kan worden ervaren hoe een leerling met autisme zich voelt en hoe bepaalde prikkels binnenkomen.

Literatuurlijst

- Autisticnotweird.com. (2022). *Results and analysis of the Autistic Not Weird 2022 Autism Survey*. Geraadpleegd op 25 maart 2022, van <https://autisticnotweird.com/autismsurvey>
- Blokland, G. (2010). *Over opvoeden gesproken. Methodiekboek pedagogisch adviseren*. Amsterdam: SWP.
- Bogdashina, O. (2013). *Autisme en de grenzen van de bekende wereld. Wat we van autisme kunnen leren over de wereld om ons heen*. Antwerpen-Apeldoorn: Garant.
- Breetveld, I. (2000). "Bekwaam, maar wereldvreemd. Normaal begaafde volwassenen met een autistische stoornis". *Wetenschap*, pp. 490-494.
- College voor de Rechten van de Mens. (z.d.). *Onderwijs met een beperking*. Geraadpleegd op 15 februari 2022, van <https://mensenrechten.nl/nl/subpage/onderwijs-met-een-beperking>
- Commissie herziening Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit. (2018). *Nederlandse gedragscode wetenschappelijke integriteit*. KNAW; Nederlandse Federatie van Universitair Medische Centra; NWO; TO2-federatie; Vereniging Hogescholen; VSNU. <https://doi.org/10.17026/dans-2cj-nvwu>
- Degrieck, S. (2007). *En dan...en dan...? Tijd verhelderen voor mensen met autisme*. Tiel: Lannoo.
- Delfos, M.F. (2008). *Autisme op school*. Oirschot: Quirijn, Esch.
- Delfos, M.F. (2018). *Een vreemde wereld: over autismespectrumstoornissen (ASS) : voor ouders, partners, hulpverleners, wetenschappers en de mensen zelf* (10^e druk). Amsterdam: SWP.
- HAN. (z.d.-a). *Capability College*. Geraadpleegd op 9 februari 2022, van <https://www.han.nl/projecten/2020/capability-college/>
- HAN. (z.d.-b). *Onderzoek*. Geraadpleegd op 9 februari 2022, van <https://www.han.nl/onderzoek/lectoraten/lectoraat-volwaardig-leven-met-autisme/onderzoek/index.xml>
- HBO-kennisbank. (z.d.). *Leerlingen basisonderwijs autisme*. Geraadpleegd op 18 februari 2022, van <https://hbo-kennisbank.nl/searchresult?has-link=yes&c=0&q=leerlingen+basisonderwijs+autisme>
- Hulpguids. (2019). *Hulpguids: de gids voor geestelijke gezondheidszorg*. Geraadpleegd op 9 februari 2022, van <https://hulpguids.nl/informatie/ziektebeelden/neurobiologische-ontwikkelingsstoornissen/autistische-stoornis/autistische-stoornis-dsm>
- Nederlands Jeugdinstituut. (z.d.). *Wat is een onderwijs-zorgarrangement?* Geraadpleegd op 10 februari 2022, van <https://www.nji.nl/onderwijs-zorgarrangementen/wat-is>
- Nederlandse Vereniging voor Autisme. (z.d.). *AWA – beeldvorming & inclusie*. Geraadpleegd op 18 februari 2022, van <https://www.autisme.nl/over-autisme/onderzoek-naar-autisme/academische-werkplaats-autisme-awa/awa-beeldvorming-inclusie/>
- Parren, L. (2005). *Ontregeling door overvraging bij mensen met ASS*. Uit: Woonmogelijkheden voor mensen met een autisme-spectrumstoornis. Conferentie Uitgave dr. Leo Kannerhuis. (1-5).
- Rijksoverheid. (2020). *BMH 6 Inclusieve samenleving*. Geraadpleegd op 9 februari 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/04/20/bmh-6-inclusieve-samenleving>
- Rijksoverheid. (z.d.-a). *Doelen passend onderwijs*. Geraadpleegd op 9 februari 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/doelen-passend-onderwijs>

- Rijksoverheid. (z.d.-b). *Verantwoordelijkheid van scholen in passend onderwijs*. Geraadpleegd op 9 februari 2022, van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/passend-onderwijs/verantwoordelijkheid-scholen-passend-onderwijs>
- Van den Bosch, K., & Weve, D. (2019). *Rapport Onderzoeksagenda Autisme*. Geraadpleegd op 10 februari 2022, van <https://onderzoeksagenda-autisme.nl/rapport.pdf>
- Van der Donk, C., & Van Lanen, B. (2016). *Praktijkonderzoek in zorg en welzijn (Tweede, herziene druk)*. Bussum: Coutinho.
- Vanuit Autisme Bekeken. (z.d.). *Passend onderwijs bij autisme*. Geraadpleegd op 9 februari 2022, van <https://www.vanuitautismebekeken.nl/autisme/autisme-in-het-dagelijks-leven/onderwijs/passend-onderwijs-bij-autisme>
- Van 't Veer, J., Wouters, E., Veeger, M., & Van der Lugt, R. (2020). *Ontwerpen voor zorg en welzijn*. Bussum: Coutinho.
- Vermeulen, P., Mertens, A., & Vanroy, K. (2010). *Autisme en normale begaafdheid in het onderwijs*. Berchem: EPO.
- Vermeulen, P. (2009). *Brein bedriegt*. Berchem: EPO.
- Vermeulen, P. (2002). *Voor alle duidelijkheid. Leerlingen met autisme in het gewoon onderwijs*. Berchem: EPO.
- We Think Next. (z.d.). *Stakeholder mapping, zo doe je dat (updated 2020)*. Geraadpleegd op 9 februari van <https://wethinknext.com/stakeholder-mapping/>

Bijlagen

Bijlage 1: Planning

31 januari t/m 6 februari	Tweedaagse praktijkverbetering Verdiepen plan van aanpak Lezen handleiding, libguide en format
7 t/m 13 februari	Kennismaking opdrachtgever (maandag 7 feb) Projectovereenkomst invullen Contactgegevens delen met coach Samenwerkingscontract bespreken Planning maken voor PVA Start PVA: hoofdstuk 1 + 2 Inleiding schrijven Literatuur zoeken Vragen stellen aan opdrachtgever voor PVA Eerste opzet PVA naar opdrachtgever
14 t/m 20 februari	Inleveren projectovereenkomst (18 feb) Aanleveren PVA aan medestudenten + coach PVA: Hoofdstuk 1 + 2 afmaken Start PVA hoofdstuk 3 Kennismaking met lector
21 t/m 27 februari	Plan van aanpak inleveren voor feedback bij opdrachtgever (25 feb) Feedback medestudenten + coach verwerken PVA Hoofdstuk 3 afronden Coachingsgesprek Overleg opdrachtgever Plan van aanpak afmaken
28 februari t/m 6 maart	Carnavalsvakantie Feedback opdrachtgever verwerken
7 maart t/m 13 maart	Inleveren plan van aanpak (7 maart) Verantwoording schrijven
14 maart t/m 20 maart	Interviewguide + enquête maken (+ delen opdrachtgever/coach) Gesprek coach Feedback PVA verwerken
21 maart t/m 27 maart	Interviewguide + enquête maken Feedback PVA verwerken Overleg opdrachtgever Controle enquête + mail door opdrachtgever
28 maart t/m 3 april	Enquête delen Scholen mailen Interviewguide afmaken (+delen opdrachtgever/coach) Start maken empathy map
4 t/m 10 april	Enquête delen Scholen bellen/mailen Coaching – overleg over aanpassen respondenten Overleg opdrachtgever Logboek schrijven Planning aanpassen en doornemen

11 t/m 17 april	Interviews uitvoeren Extra scholen benaderen om enquête te delen + vragen interviews Verantwoording schrijven Logboek schrijven Bijwerken tabel over taakverdeling Nadenken over innovatief product
18 t/m 24 april	Interviews uitvoeren Start transcriberen Verantwoording schrijven Logboek schrijven Gesprek coach
25 april t/m 1 mei	Meivakantie werk, beide extra werken Transcriberen Verantwoording schrijven Logboek schrijven Overleg opdrachtgever
2 t/m 8 mei	Meivakantie Sluiting enquête Resultaten enquête verzamelen Fragmenteren + coderen Logboek schrijven Verantwoording schrijven Bijwerken tabel over taakverdeling Methode analyseren bedenken
9 t/m 15 mei	Analyseren resultaten Resultaten schrijven Logboek schrijven Bijwerken tabel over taakverdeling Verantwoording schrijven Delen praktijkverbetering met coachgroep Feedback verwerken Databoek maken: alle grove data erin
16 t/m 22 mei	Methode van onderzoek aanpassen naar verleden tijd Conclusie schrijven Discussie schrijven Innovatief product Logboek schrijven Verantwoording schrijven Verslag aanleveren coach voor individueel gesprek Samenvatting schrijven
23 t/m 29 mei	Streefdatum afronden portfolio Gesprek coach Feedback coach verwerken Toestemmingsformulieren anonimiseren Innovatief product + verantwoording schrijven Logboek schrijven Verantwoording schrijven Verantwoorden samenwerking

	Start PV individueel Beoordelingsformulier nalopen Leeswijzer schrijven Nalezen portfolio Overleg opdrachtgever
30 mei t/m 5 juni	Overleg opdrachtgever - feedback vragen: portfolio + innovatief product + samenwerking en creatief handelen Schrijven Reflectie & Evaluatie
6 t/m 12 juni	Feedback opdrachtgever verwerken: portfolio + innovatief product + samenwerking en creatief handelen Schrijven Reflectie & Evaluatie
13 t/m 19 juni	• Inleveren PV gezamenlijk (13 juni) • Inleveren PV individueel (15 juni)

Bijlage 2: Taakverdeling studenten

In onderstaande tabel wordt weergegeven hoe de taakverdeling tussen de studenten is geweest gedurende het proces van de praktijkverbetering. Wanneer er bij beide studenten een X staat, betekent dit dat de studenten dit los van elkaar hebben uitgevoerd.

Belangrijk om te weten is, dat de studenten continu gedurende het proces elkaars geschreven stukken blijven controleren en aanvullen. Om zo de beste onderzoekerstriangulatie te kunnen creëren.

Taak	Gezamenlijk	Janneke	Demi
Plan van aanpak: H1 - Probleemanalyse		X	
Plan van aanpak: H2 - Methode van onderzoek			X
Plan van aanpak: H3 - Uitvoering	X		
Plan van aanpak controleren, elkaars stukken aanvullen waar nodig	X		
Feedback verwerken PVA	X		
Vragen bedenken voor enquête en interviews		X	X
Interviewguide(s) maken		X	X
Interviewopzet(s) maken		X	X
Enquête in online-omgeving maken			X
Enquête verspreiden	X		
Scholen benaderen via e-mail/telefoon		X	X
Interviews uitvoeren	X		
Transcriberen interviews		X	X
Betekenisvolle fragmenten selecteren	X		
Coderen van betekenisvolle fragmenten	X		
Verantwoording	X	X	X
Resultaten enquête ordenen in een document		X	X
Samenvatten codes		X	X
Resultaten schrijven	X	X	X
Conclusie schrijven	X	X	X
Discussie schrijven	X		
Samenvatting schrijven		X	
Leeswijzer schrijven			X
Flyer maken	X	X	
Verantwoording innovatief product	X		
Portfolio controleren		X	X
Feedback verwerken Portfolio	X		
Inleveren Portfolio	X		

Bijlage 3: Feedback opdrachtgever – plan van aanpak

Feedbackformulier Plan van aanpak

bij semesterprogramma 'Praktijkverbetering' 2021-2022

Deeltentamen: Praktijkverbetering: uitvoering en verantwoording

Student 1 Naam: Janneke Hofs Studentnummer: 597255	Student 2 Naam: Demi van Waardenburg Studentnummer: 599059	Naam Feedbackgever: Michel Koolwaaij Functie / relatie : Docent/onderzoeker Datum: 4-3-2022
---	---	--

Probleemstelling	Positieve punten	Aandachtspunten
- In de probleemstelling is context voldoende beschreven - In de probleemstelling zijn verschillende perspectieven op de vraagstelling beschreven met voldoende aandacht voor het perspectief van de verschillende betrokkenen bij de vraagstelling - In de probleemstelling wordt gebruik gemaakt van verschillende bronnen, waaronder ervaringskennis, praktijk- en wetenschappelijke theorie	Prima, complimenten.	

Analyse	Positieve punten	Aandachtspunten
- De vraagstelling en doelstelling zijn eenduidig geformuleerd en volgen logisch uit de probleemstelling - Het beoogde resultaat is helder en voldoende afgebakend	Goede vragen, opzet onderzoek ziet er betrouwbaar en volledig uit.	

• De onderzoeks/ontwerpzet is concreet en passend bij de vraagstelling • De keuze voor de betrokkenen bij de onderzoeks/ontwerpzet is onderbouwd • De onderzoeks/ontwerpzet is voldoende onderbouwd met relevante bronnen en verantwoord op basis van validiteit en betrouwbaarheid • De onderzoeks/ontwerpzet is haalbaar in de praktijk • De onderzoeks/ontwerpzet bevat een voldoende beschrijving van de uitgangspunten en randvoorwaarden. • Eventuele relaties met andere projecten en eventuele risico's zijn beschreven in de onderzoeks/ontwerpzet		
--	--	--

Uitvoering	Positieve punten	Aandachtspunten
• In het plan van aanpak is aandacht voor kwaliteitseisen. • Het plan van aanpak bevat een voldoende gedetailleerde planning voor het gehele onderzoeks-verbetertraject. • De taakverdeling tussen studenten en andere betrokkenen is voldoende beschreven en evenwichtig verdeeld.	Goed uitgewerkt	

• Het plan van aanpak bevat een communicatieplan waarin de afstemming met de betrokkenen helder staat beschreven. • Eventuele ethische of juridische kwesties worden voldoende toegelicht/uitgewerkt (zoals omgaan met privacy). • Het plan van aanpak bevat een beschrijving van de tijd en middelen die nodig zijn voor de uitvoering van het onderzoeks/ontwerp opzet.		
---	--	--

Overige feedback en opmerkingen van de feedbackgever	Positieve punten	Aandachtspunten
	Er is veel communicatie en feedback wordt tijdig gevraagd en verwerkt. Dat is te zien in dit heldere plan. Jullie hebben er ook oprecht zin in. Leuk!	De gebruikte bronnen over autisme (Vermeulen, Delfos) zijn verouderde bronnen. Graag modernere gebruiken.

Wat vind je van de ontvangen feedback?

(in te vullen door de student, nadat deze bovenstaande feedback heeft gekregen en verwerkt)

Het is fijn om te lezen dat de opdrachtgever tevreden is over dit product. Het sluit aan bij het beeld dat de studenten zelf hadden over het geschreven plan van aanpak. Wat betreft de verouderde bronnen kunnen de studenten zich in de feedback van de opdrachtgever vinden, maar zij zijn wel van mening dat deze bronnen betrouwbaar zijn. Dit omdat de gebruikte bronnen ook in de minor Levensloopbegeleiding bij autisme worden gebruikt als literatuur voor de lessen.

De studenten gaan met vertrouwen de volgende fase in.

Wat heb je met de feedback gedaan?

(in te vullen door de student, nadat deze bovenstaande feedback heeft gekregen en verwerkt)

In overleg met de opdrachtgever is besproken dat de studenten in het verdere proces op zoek gaan naar meer recente bronnen. Voor dit plan van aanpak zullen geen aanpassingen gemaakt hoeven worden. Wat betreft de communicatie zullen de studenten op dezelfde manier verder gaan, omdat dit door iedereen als een prettige wijze is ervaren.

Bijlage 4: Feedback beoordelaars – plan van aanpak

Feedbackformulier Plan van aanpak

bij semesterprogramma 'Praktijkverbetering' 2021-2022

Deeltentamen: Praktijkverbetering: uitvoering en verantwoording

Student 1 Naam: Janneke Hofs Studentnummer: 597255	Student 2 Naam: Demi van Waardenburg Studentnummer: 599059	Naam Feedbackgever: Eric Siebenheller/Brechtje van Gent Functie / relatie : beoordelaars/begeleider Datum: 16-03 2022
---	---	--

Probleemstelling	Positieve punten	Aandachtspunten
- In de probleemstelling is context voldoende beschreven - In de probleemstelling zijn verschillende perspectieven op de vraagstelling beschreven met voldoende aandacht voor het perspectief van de verschillende betrokkenen bij de vraagstelling - In de probleemstelling wordt gebruik gemaakt van verschillende bronnen, waaronder ervaringskennis, praktijk- en wetenschappelijke theorie	Prettige schrijfstijl en structuur. Er worden relevante kenmerken beschreven van de context van het probleem. Het perspectief van de opdrachtgever wordt helder beschreven en andere belanghebbenden worden overzichtelijk benoemd	Geef aan hoe jullie van plan zijn het perspectief van leerlingen en leraren in beeld gaan krijgen, ook t.b.v. de oriëntatie. De literatuurstudie mag meer inhoudelijk al in de probleemverkenning worden weergegeven. Het literatuurstukje is nu erg kort waardoor het weinig meer informatie biedt dan al eerder in de inleiding wordt beschreven. Kijk of je hier toch de belangrijkste inhoudelijke aanknopingspunten kunt vermelden. Ga bijvoorbeeld dieper in op belangrijke concepten zoals het waardigheidsparadigma. Zet ook in de samenvatting van de literatuur bronvermeldingen neer. Waar komt meer inhoudelijke info die al bekend is uit de eerdere onderzoeken? Dit mag al in de probleemanalyse want dit neem je mee in je vraagstelling.

Analyse	Positieve punten	Aandachtspunten
- De vraagstelling en doelstelling zijn eenduidig geformuleerd en volgen logisch uit de probleemstelling - Het beoogde resultaat is helder en voldoende afgebakend - De onderzoeks/ontwerpzet is concreet en passend bij de vraagstelling - De keuze voor de betrokkenen bij de onderzoeks/ontwerpzet is onderbouwd - De onderzoeks/ontwerpzet is voldoende onderbouwd met relevante bronnen en verantwoord op basis van validiteit en betrouwbaarheid - De onderzoeks/ontwerpzet is haalbaar in de praktijk - De onderzoeks/ontwerpzet bevat een voldoende beschrijving van de uitgangspunten en randvoorwaarden. - Eventuele relaties met andere projecten en eventuele risico's zijn beschreven in de onderzoeks/ontwerpzet	Mooie hoofdvraag. De onderzoeksopzet is concreet en helder afgebakend. De onderzoeksopzet maakt de indruk haalbaar te zijn in de praktijk. Uitgangspunten en randvoorwaarden worden helder beschreven. Risico's worden benoemd.	Definieer de belangrijke begrippen specifiek en met verwijzing naar literatuur. Deelvraag 1 en 2 mogen verder worden aangescherpt. Denken? Mogelijkheden ervaren? Maak dit meer specifiek. Ik ben ook benieuwd of leerkrachten ervaren dat wat zij bieden aansluit op de behoeften van leerlingen? Verantwoord hoe je tot de keuze van de bovenbouw basisschool bent gekomen. Ligt nog meer toe waarom er een stukje kwantitatief onderzoek wordt gedaan en wat dit moet opleveren. Leg expliciet verband tussen de thema's waar jullie onderzoek naar gaan doen en de probleemanalyse. Verantwoord of de methode empathy mapping bij autisme past. Wat kun je wel teruggeven aan scholen om toch een stukje praktijk al te verbeteren? Het is belangrijk hier wel voor open te staan omdat dat een stukje directe winst kan zijn voor de praktijk. Transpiratie? 😊 blz. 9 Specifieke methodische punten en gemaakte keuzes kunnen nog concreter worden beschreven naarmate het project verder in de praktijk wordt uitgevoerd.

Uitvoering	Positieve punten	Aandachtspunten
• In het plan van aanpak is aandacht voor kwaliteitseisen. • Het plan van aanpak bevat een voldoende gedetailleerde planning voor het gehele onderzoeks-verbetertraject. • De taakverdeling tussen studenten en andere betrokkenen is voldoende beschreven en evenwichtig verdeeld. • Het plan van aanpak bevat een communicatieplan waarin de afstemming met de betrokkenen helder staat beschreven. • Eventuele ethische of juridische kwesties worden voldoende toegelicht/uitgewerkt (zoals omgaan met privacy). • Het plan van aanpak bevat een beschrijving van de tijd en middelen die nodig zijn voor de uitvoering van het onderzoeks/ontwerp op zet.	Kwaliteitseisen worden in het verslag benoemd. Globale planning is aanwezig. Deze wordt door jullie zelf bewaakt. Ethische en juridische kwestie worden beschreven.	Draagvlak bij respondenten al eerder? Hoe werf je ze? Taakverdeling mag expliciet worden benoemd. Nog even kijken naar structuur. Sommige info is wat dubbel. Beschrijf in het eindverslag ook ethische kwesties die je gedurende het onderzoek tegenkomt. Bijvoorbeeld in het contact met respondenten.

Wat vind je van de ontvangen feedback?

(in te vullen door de student, nadat deze bovenstaande feedback heeft gekregen en verwerkt)

Het is prettig om te zien dat dit plan van aanpak al veel positieve punten heeft. De aandachtspunten zullen bijdragen aan een nog concreter plan en deze zijn goed aan te passen. Door het aanpassen van de aandachtspunten zal het plan van aanpak naar een hoger niveau worden getild.

Wat heb je met de feedback gedaan?

(in te vullen door de student, nadat deze bovenstaande feedback heeft gekregen en verwerkt)

De aandachtspunten worden door de studenten aangepast. Daarnaast zal het plan gedurende het proces steeds verder aangevuld worden tot een helder en concreet plan.

Bijlage 5: Mail naar respondenten

Geachte meneer/mevrouw,

Wij zijn Janneke Hofs en Demi van Waardenburg, vierdejaars studenten Pedagogiek aan de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen. Voor ons afstudeeronderzoek gaan wij voor het lectoraat Volwaardig leven met autisme van de HAN onderzoek doen naar de denkbeelden over autisme in het reguliere basisonderwijs. Graag zouden wij in gesprek gaan met leerkrachten uit de bovenbouw (groep 5 tot en met 8) over dit onderwerp, om hun ervaringen en verhaal te horen. Onze wens is dat de leerkracht ervaring heeft met het begeleiden van leerlingen met autisme in zijn/haar klas. Wij zullen in dit gesprek onder andere vragen stellen over hun denkbeelden en de mogelijkheden die leerkrachten hebben om leerlingen met autisme te begeleiden in de klas. Het interview zal maximaal een uur in beslag nemen. U helpt ons niet alleen hierbij voor ons onderzoek, maar ook delen wij graag de adviezen die hopelijk uit ons onderzoek naar voren komen.

Indien er een leerling met autisme bij u op school zit, zouden wij ook graag met hem/haar in gesprek gaan (mits toestemming van ouders). Hierbij willen wij graag ontdekken hoe de leerling met autisme het onderwijs ervaart en wat zijn behoefte is. Dit gesprek zal maximaal een half uur duren en zal vormgegeven worden op een creatieve manier, bijvoorbeeld met een mindmap. Hiermee willen wij ervoor zorgen dat het gesprek zo ontspannen mogelijk is voor de leerling.

Daarnaast hebben wij een enquête gemaakt om meer inzicht te krijgen in hoe leerkrachten denken over het begeleiden van leerlingen met autisme. Zou u deze enquête willen delen onder de leerkrachten van de bovenbouw? Hier zouden wij enorm mee geholpen zijn. De link naar de enquête vindt u hier: <https://www.surveio.com/survey/d/J8T6J9K4W9O7C7W1H>

Graag horen wij van u of er mogelijkheden zijn voor een interview met een leerkracht en/of een leerling. Voor eventuele vragen, kunt u ons altijd mailen op: J.Hofs1@student.han.nl en/of DR.vanWaardenburg@student.han.nl

Met vriendelijke groet,

Janneke Hofs en Demi van Waardenburg

Bijlage 6: Interviewleidraden

Interviewleidraad leerkracht

Inleiding	• Kennismaking • Doel van het interview • Duur van het interview • Toestemming voor opname • Uitleg en afspraken over dataverwerking • Opbouw van het gesprek, waar gaan we het over hebben? • Vragen van respondent aan voorhand van het interview?
Kern	Introductie - Hoeveel jaar staat u als leerkracht voor de klas? - Hoelang bent u werkzaam op deze school? - Welke opleiding heeft u gevolgd? - Is er tijdens de opleiding aandacht besteed aan leerlingen met autisme? Inleidende vragen <u>Mindmap</u> - Een leerling met autisme in uw klas, waar denkt u aan? <u>Persoonlijke ervaringen</u> - Hoe ervaart u het begeleiden van leerlingen met autisme? (Druk, onrustig, fijn, geen last etc.). <u>Denkbeelden</u> - Wat komt er in je op als je denkt aan het begeleiden van een leerling met autisme? (Gevoel, gedachten, etc.) <u>Mogelijkheden</u> - Heeft u het idee dat u over voldoende kennis beschikt om een leerling met autisme te begeleiden? - Ervaart u voldoende tijd en ruimte om de leerling met autisme begeleiding te bieden? - Bent u bekend met de moeilijkheden waar leerlingen met autisme tegenaan lopen? <u>Beleid</u> - Is er binnen uw school/scholenstichting beleid opgesteld wat is gericht op de begeleiding van leerlingen met autisme? Verdiepende vragen <u>Persoonlijke ervaringen</u> - Zou je meer willen vertellen over situaties waarin je leerlingen met autisme in de klas had? Hoe ging/gaat dat? - <u>Mogelijkheden</u> - Wat zou u nodig hebben om deze leerling de juiste / voldoende begeleiding te kunnen bieden? - Heeft u het idee dat u voldoende kan aansluiten op de behoeften van leerlingen met autisme? - Zou er in het reguliere onderwijs iets moeten veranderen om leerlingen met autisme goed te kunnen begeleiden? Wat? Hoe moet dat eruitzien? - Heeft u het idee dat de leerling momenteel van zijn beste kant kan laten zien op school?

	- Voelt u zich gesteund door uw collega's in het bieden van de juiste begeleiding? Op welke manier? - Heeft u het idee dat hetgeen wat u aanbiedt aansluit op de behoefte van leerlingen? <u>Beleid</u> - Bent u bekend met dit beleid? - Indien er beleid is geschreven, weet u wat er in dit beleid geschreven staat? - Indien er beleid is geschreven, wordt er aandacht aan dit beleid besteed? Op welke manier? - Indien er geen beleid is geschreven over de begeleiding van leerlingen met autisme, weet u waarom dit niet is geschreven? Specificerende vragen <u>Persoonlijke ervaringen</u> - Hoe ging/gaat het met deze leerling in de klas? - Waar loopt u tegenaan, ervaart u extra zorgen? Directe vragen Indirecte vragen - Hoe denk je dat leerlingen met autisme het reguliere onderwijs ervaren? - Welke behoeften denkt u dat de leerling met autisme in de klas heeft? Waarom denkt u dat, waaraan kan u dat zien? <u>Mogelijkheden</u> - Wat zou de leerling nodig hebben om zich van zijn beste kant te laten zien? Vervolg vragen - Kunt u hier een voorbeeld van noemen? - Waarom? - Kunt u dit toelichten? Structurerende vragen - Ik zou graag nog meer vragen stellen over... Interpreterende vragen - Bedoel je dat...? - Klopt het dat...? - Als ik het goed begrijp...
Slot	• Bedanken • Aanvullende vragen/opmerkingen van de respondent? • Nogmaals benoemen wat er met de data gaat gebeuren • Terugkoppelen van data? Resultaat delen?

Interviewleidraad intern begeleider

Inleiding	• Kennismaking • Doel van het interview • Duur van het interview • Toestemming voor opname • Uitleg en afspraken over dataverwerking • Opbouw van het gesprek, waar gaan we het over hebben? • Vragen van respondent aan voorhand van het interview?
Kern	Introductie - Hoeveel jaar staat u als leerkracht voor de klas? - Hoelang bent u werkzaam op deze school? - Welke opleiding heeft u gevolgd? - Is er tijdens de opleiding aandacht besteed aan leerlingen met autisme? Inleidende vragen <u>Mindmap</u> - Een leerling met autisme (in uw klas), waar denkt u aan? <u>Persoonlijke ervaringen</u> - Hoe ervaart u het begeleiden van leerlingen met autisme? (Druk, onrustig, fijn, geen last etc.). <u>Denkbeelden</u> - Wat komt er in je op als je denkt aan het begeleiden van een leerling met autisme? (Gevoel, gedachten, etc.) <u>Mogelijkheden</u> - Heeft u het idee dat u over voldoende kennis beschikt om een leerling met autisme te begeleiden? - Ervaart u voldoende tijd en ruimte om de leerling met autisme begeleiding te bieden? - Bent u bekend met de moeilijkheden waar leerlingen met autisme tegenaan lopen? <u>Beleid</u> - Is er binnen uw school/scholenstichting beleid opgesteld wat is gericht op de begeleiding van leerlingen met autisme? Verdiepende vragen <u>Persoonlijke ervaringen</u> - Zou je meer willen vertellen over situaties waarin u leerlingen met autisme begeleidt? Hoe ging/gaat dat? - <u>Mogelijkheden</u> - Wat zou u nodig hebben om deze leerling de juiste / voldoende begeleiding te kunnen bieden? - Heeft u het idee dat u voldoende kan aansluiten op de behoeften van leerlingen met autisme? - Zou er in het reguliere onderwijs iets moeten veranderen om leerlingen met autisme goed te kunnen begeleiden? Wat? Hoe moet dat eruitzien? - Heeft u het idee dat de leerling momenteel van zijn beste kant kan laten zien op school? - Heeft u het idee dat u de leerkracht kunt ondersteunen? Op welke manier doet u dat?

	- Heeft u het idee dat hetgeen wat u aanbiedt aansluit op de behoefte van leerlingen? <u>Beleid</u> - Bent u bekend met dit beleid? - Indien er beleid is geschreven, weet u wat er in dit beleid geschreven staat? - Indien er beleid is geschreven, wordt er aandacht aan dit beleid besteed? Op welke manier? - Indien er geen beleid is geschreven over de begeleiding van leerlingen met autisme, weet u waarom dit niet is geschreven? Specificerende vragen <u>Persoonlijke ervaringen</u> - Hoe ging/gaat het met deze leerling in de klas? - Waar loopt u tegenaan, ervaart u extra zorgen? - Waar loopt de leerkracht tegenaan met de leerling in de klas? Directe vragen Indirecte vragen - Hoe denk je dat leerlingen met autisme het reguliere onderwijs ervaren? - Welke behoeften denkt u dat de leerling met autisme in de klas heeft? Waarom denkt u dat, waaraan kan u dat zien? <u>Mogelijkheden</u> - Wat zou de leerling nodig hebben om zich van zijn beste kant te laten zien? Vervolg vragen - Kunt u hier een voorbeeld van noemen? - Waarom? - Kunt u dit toelichten? Structurerende vragen - Ik zou graag nog meer vragen stellen over... Interpreterende vragen - Bedoel je dat...? - Klopt het dat...? - Als ik het goed begrijp...
Slot	• Bedanken • Aanvullende vragen/opmerkingen van de respondent? • Nogmaals benoemen wat er met de data gaat gebeuren • Terugkoppelen van data? Resultaat delen?

Interviewleidraad autismespecialist

Inleiding	• Kennismaking • Doel van het interview Benoemen dat onze deelvragen juist op leerkrachten gericht zijn, dus dat we regelmatig om het perspectief van haar op de leerkrachten zullen vragen. We willen graag weten wat zij in de dagelijkse praktijk op reguliere basisscholen ziet. • Duur van het interview • Toestemming voor opname • Uitleg en afspraken over dataverwerking • Opbouw van het gesprek, waar gaan we het over hebben? • Vragen van respondent aan voorhand van het interview?
Kern	Introductie – Hoeveel jaar bent u als autismespecialist werkzaam? – Kunt u wat meer vertellen over wat uw baan inhoudt? Wat zijn uw taken en wat doet u op een dag? – Heeft u toevallig ook voor de klas gestaan? Zo ja, hoelang? – Welke opleiding heeft u gevolgd? – Is er tijdens de opleiding aandacht besteed aan leerlingen met autisme? Inleidende vragen <u>Mindmap</u> - Een leerling met autisme in het reguliere onderwijs, waar denkt u aan? <u>Mogelijkheden</u> - Heeft u het idee dat leerkrachten voldoende kennis/ruimte/tijd hebben? Waarom wel/niet? Voorbeelden? - Heeft u het idee dat de leerkrachten voldoende kunnen aansluiten op de behoeften van leerlingen met autisme? <u>Persoonlijke ervaringen</u> - Heeft u het idee dat u de leerkracht kunt ondersteunen? Op welke manier ondersteunt u de leerkracht? - Heeft uw veel contact met de leerkrachten van de leerlingen? Wat is uw taak in dit contact? <u>Beleid</u> - Heeft u enig idee of er beleid binnen scholen is geschreven m.b.t leerlingen met autisme? Verdiepende vragen <u>Persoonlijke ervaringen</u> - Zou je meer willen vertellen over de leerlingen die je begeleidt? Hoe ging/gaat dat? <u>Mogelijkheden</u> - Zou er in het reguliere onderwijs iets moeten veranderen om leerlingen met autisme goed te kunnen begeleiden? Wat? Hoe moet dat eruitzien? Specificerende vragen <u>Persoonlijke ervaringen</u> - Waar lopen de leerkrachten tegen aan in de begeleiding van leerlingen met autisme?

	Directe vragen - Kunnen de leerlingen met autisme die u begeleidt, zich optimaal ontwikkelen binnen het reguliere onderwijs? - Kunnen de leerlingen met autisme die u begeleidt mee met hun klasgenootjes? Indirecte vragen - U ziet natuurlijk veel kinderen met autisme, kunt u ons vertellen hoe deze leerlingen naar uw idee het reguliere onderwijs ervaren? - Welke behoeften denkt u dat de leerling met autisme in de klas heeft? Waarom denkt u dat, waaraan kan u dat zien? Vervolg vragen - Kunt u hier een voorbeeld van noemen? - Waarom? - Kunt u dit toelichten? Structurerende vragen - Ik zou graag nog meer vragen stellen over... Interpreterende vragen - Bedoel je dat...? - Klopt het dat...? - Als ik het goed begrijp...
Slot	• Bedanken • Aanvullende vragen/opmerkingen van de respondent? • Nogmaals benoemen wat er met de data gaat gebeuren • Terugkoppelen van data? Resultaat delen?

Interviewleidraad leerling

Inleiding	• Kennismaking • Doel van het interview • Vragen van respondent aan voorhand van het interview?
Kern	Introductie • Kun jij ons iets over jezelf vertellen? • Zit je al lang met deze kinderen in de klas? • Heb jij deze juf/meester al lang? Inleidende vragen <u>Denken/voelen</u> • Hoe vind je het in de klas? • Heb je het idee dat de juf/meester jou goed begrijpt in de klas? • Hoe vind je het om tussen leerlingen zonder autisme te zitten? • Wat kunnen andere doen om jou te helpen in de klas? <u>Zien</u> • Speel je veel samen met de andere kinderen? • Hoe vind je het om extra hulp te krijgen? • Kan de juf/meester je goed helpen in de klas? <u>Zeggen/doen</u> • Kan je jezelf zijn in de klas? <u>Pijn</u> • Op welke momenten vind je het nog lastig in de klas? <u>Winst</u> • Wat gaat heel goed in de klas? Verdiepende vragen <u>Denken/voelen</u> • Vind je het fijn dat anderen jou helpen? <u>Zien</u> • Wat doe je als jullie samen spelen? • Vind je het leuk om samen te spelen? • Hoe helpt de juf/meester jou? <u>Pijn</u> • Waar heb je het meest last van? • Wat helpt jou op dat moment? Specificerende vragen Directe vragen Vervolg vragen • Kun je hier een voorbeeld van noemen? • Waarom? • Hoe? Structurende vragen • Ik zou graag nog meer willen weten over...

	Interpreterende vragen • Bedoel je dat...? • Klopt het dat...? • Als ik het goed begrijp...
Slot	• Bedanken • Aanvullende vragen/opmerkingen van de respondent?

Bijlage 7: Interviewopzetten

Interviewopzet leerkracht

Inleiding

- Kennismaking
- Doel van het interview
- Duur van het interview
- Toestemming voor opname
- Uitleg en afspraken over dataverwerking
- Opbouw van het gesprek, waar gaan we het over hebben?
- Vragen van respondent aan voorhand van het interview?

Introductievragen

- Hoeveel jaar staat u als leerkracht voor de klas?
- Hoelang bent u werkzaam op deze school?
- Welke opleiding heeft u gevolgd?
- Is er tijdens de opleiding aandacht besteed aan leerlingen met autisme?
- Bent u bekend met de moeilijkheden waar leerlingen met autisme tegenaan lopen?

Denkbeelden

- Mindmap maken: Een leerling met autisme in uw klas, waar denkt u aan?
- Doorvragen naar ervaringen, waarom, vragen om toelichting, voorbeelden. Goed uitvragen!

Persoonlijke ervaringen

- Zou je meer willen vertellen over situaties waarin je leerlingen met autisme in de klas had? Hoe ging/gaat dat?
- Waar loop je tegenaan, ervaar je extra zorgen?
- Hoe ervaart u het begeleiden van leerlingen met autisme? (Druk, onrustig, fijn, geen last)
- Voelt u zich gesteund door uw collega's in het bieden van de juiste begeleiding? Op welke manier?
- Hoe verhoudt de leerling zich ten opzichte van andere leerlingen, kan hij zich optimaal ontwikkelen?
- Heeft u het idee dat de leerling momenteel van zijn beste kant kan laten zien op school?
- Wat zou de leerling nodig hebben om zich van zijn beste kant te laten zien?
- Welke behoeften denkt u dat de leerling met autisme in de klas heeft? Waarom denkt u dat, waaraan kan u dat zien?

Mogelijkheden

- Hoe ervaart u de mogelijkheden om de leerling te begeleiden? Heeft u voldoende kennis/tijd/ruimte? Waarom wel/niet? Voorbeelden?
- Wat zou u nodig hebben om de leerlingen met autisme de juiste begeleiding te kunnen bieden?
- Heeft u het idee dat u voldoende kan aansluiten op de behoeften van leerlingen met autisme?
- Zou er in het reguliere onderwijs iets moeten veranderen om leerlingen met autisme goed te kunnen begeleiden? Wat? Hoe moet dat eruitzien?

Beleid

- Is er binnen uw school/scholenstichting beleid opgesteld wat is gericht op de begeleiding van leerlingen met autisme?
- Bent u bekend met dit beleid?
- Indien er beleid is geschreven, weet u wat er in dit beleid geschreven staat?
- Indien er beleid is geschreven, wordt er aandacht aan dit beleid besteed? Op welke manier?

- Indien er geen beleid is geschreven over de begeleiding van leerlingen met autisme, weet u waarom dit niet is geschreven?

Afsluiting

- Bedanken
- Aanvullende vragen/opmerkingen van de respondent?
- Nogmaals benoemen wat er met de data gaat gebeuren
- Terugkoppelen van data? Resultaat delen?

Interviewopzet intern begeleider

Inleiding

- Kennismaking
- Doel van het interview
- Duur van het interview
- Toestemming voor opname
- Uitleg en afspraken over dataverwerking
- Opbouw van het gesprek, waar gaan we het over hebben?
- Vragen van respondent aan voorhand van het interview?

Introductievragen

- Hoeveel jaar bent u als ib'er werkzaam?
- Heeft u ook voor de klas gestaan? Zo ja, hoelang?
- Hoelang bent u werkzaam op deze school?
- Welke opleiding heeft u gevolgd?
- Is er tijdens de opleiding aandacht besteed aan leerlingen met autisme?
- Bent u bekend met de moeilijkheden waar leerlingen met autisme tegenaan lopen?

Denkbeelden

- Mindmap maken: Een leerling met autisme in uw klas, waar denkt u aan?
- Doorvragen naar ervaringen, waarom, vragen om toelichting, voorbeelden. Goed uitvragen!

Persoonlijke ervaringen – IB'er

- Zou je meer willen vertellen over situaties waarin je leerlingen met autisme hebt begeleid? Hoe ging/gaat dat?
- Waar loop je tegenaan, ervaar je extra zorgen?
- Waar loopt de leerkracht tegenaan met de leerling in de klas?
- Heeft u het idee dat u de leerkracht kunt ondersteunen? Op welke manier ondersteunt u de leerkracht?
- Hoe verhoudt de leerling zich ten opzichte van andere leerlingen, kan hij zich optimaal ontwikkelen?
- Heeft u het idee dat de leerling momenteel van zijn beste kant kan laten zien op school?
- Wat zou de leerling nodig hebben om zich van zijn beste kant te laten zien?
- Welke behoeften denkt u dat de leerling met autisme in de klas heeft? Waarom denkt u dat, waaraan kan u dat zien?

Mogelijkheden – IB'er

- Hoe ervaart u de mogelijkheden om de leerling te begeleiden? Heeft u voldoende kennis/tijd/ruimte? Waarom wel/niet? Voorbeelden?
- Wat zou u nodig hebben om de leerlingen met autisme de juiste begeleiding te kunnen bieden?
- Heeft u het idee dat u voldoende kan aansluiten op de behoeften van leerlingen met autisme?
- Zou er in het reguliere onderwijs iets moeten veranderen om leerlingen met autisme goed te kunnen begeleiden? Wat? Hoe moet dat eruitzien?

Beleid

- Is er binnen uw school/scholenstichting beleid opgesteld wat is gericht op de begeleiding van leerlingen met autisme?
- Bent u bekend met dit beleid?
- Indien er beleid is geschreven, weet u wat er in dit beleid geschreven staat?
- Indien er beleid is geschreven, wordt er aandacht aan dit beleid besteed? Op welke manier?
- Indien er geen beleid is geschreven over de begeleiding van leerlingen met autisme, weet u waarom dit niet is geschreven?

Afsluiting

- Bedanken
- Aanvullende vragen/opmerkingen van de respondent?
- Nogmaals benoemen wat er met de data gaat gebeuren
- Terugkoppelen van data? Resultaat delen?

Interviewopzet autismespecialist

Inleiding

- Kennismaking
- Doel van het interview
 - o Benoemen dat onze deelvragen juist op leerkrachten gericht zijn, dus dat we regelmatig om het perspectief van haar op de leerkrachten zullen vragen. We willen graag weten wat zij in de dagelijkse praktijk op reguliere basisscholen ziet.
- Duur van het interview
- Toestemming voor opname
- Uitleg en afspraken over dataverwerking
- Opbouw van het gesprek, waar gaan we het over hebben?
- Vragen van respondent aan voorhand van het interview?

Introductievragen

- Hoeveel jaar bent u als autismespecialist werkzaam?
- Kunt u wat meer vertellen over wat uw baan inhoudt? Wat zijn uw taken en wat doet u op een dag?
- Heeft u toevallig ook voor de klas gestaan? Zo ja, hoelang?
- Welke opleiding heeft u gevolgd?
- Is er tijdens de opleiding aandacht besteed aan leerlingen met autisme?
-

Denkbeelden

- Mindmap maken: Een leerling met autisme in het reguliere onderwijs, waar denkt u aan?
- Doorvragen naar ervaringen, waarom, vragen om toelichting, voorbeelden. Goed uitvragen!

Persoonlijke ervaringen

- Zou je meer willen vertellen over de leerlingen die je begeleidt? Hoe ging/gaat dat? En dan specifiek
- Heeft u het idee dat u de leerkracht kunt ondersteunen? Op welke manier ondersteunt u de leerkracht?
- Heeft uw veel contact met de leerkrachten van de leerlingen? Wat is uw taak in dit contact?
- Waar lopen de leerkrachten tegen aan in de begeleiding van leerlingen met autisme?

Leerlingen

- U ziet natuurlijk veel kinderen met autisme, kunt u ons vertellen hoe deze leerlingen naar uw idee het reguliere onderwijs ervaren?
- Kunnen de leerlingen met autisme die u begeleidt, zich optimaal ontwikkelen binnen het reguliere onderwijs?
- Kunnen de leerlingen met autisme die u begeleidt mee met hun klasgenootjes?
- Welke behoeften denkt u dat de leerling met autisme in de klas heeft? Waarom denkt u dat, waaraan kan u dat zien?

Mogelijkheden

- Heeft u het idee dat leerkrachten voldoende kennis/ruimte/tijd hebben? Waarom wel/niet? Voorbeelden?
- Heeft u het idee dat de leerkrachten voldoende kunnen aansluiten op de behoeften van leerlingen met autisme?
- Zou er in het reguliere onderwijs iets moeten veranderen om leerlingen met autisme goed te kunnen begeleiden? Wat? Hoe moet dat eruitzien?

Beleid

- Heeft u enig idee of er beleid binnen scholen is geschreven m.b.t leerlingen met autisme?
 - o Doorvragen

Afsluiting

- Bedanken
- Aanvullende vragen/opmerkingen van de respondent?
- Nogmaals benoemen wat er met de data gaat gebeuren
- Terugkoppelen van data? Resultaat delen?

Interviewopzet leerling

Persoonsgegevens

- Welke groep?
- Leeftijd?
- Zit je al lang met deze kinderen in de klas?
- Hoelang heb je deze meester/juf al?

Denken/voelen

- Hoe vind je het in de klas?
- Voel je je begrepen door je juf/meester?
- Wat kunnen anderen doen om jou te helpen?
- Hoe vind je het om met autisme tussen leerlingen zonder autisme te zitten?
- Als je alles zou mogen veranderen, hoe zou dan jouw perfecte lesdag eruitzien?

Zien

- Wat vind je van de andere kinderen?
- Speel je veel samen met de andere kinderen?
- Kan jouw juf/meester je goed helpen in de klas?
- Merk je dat jouw juf/meester zijn best doet voor je? Hoe?
- Hoe vind jij het om extra hulp te krijgen van Inge?

Zeggen/doen

- Kan je jezelf zijn in de klas?

Pijn

- Wat is lastig?
- Op welke momenten is het lastig in de klas?

Winst

- Wat gaat goed?
- Op welke momenten gaat het goed in de klas?
- Wat doet de juf/meester goed?
- Wat helpt jou in de klas?

Bijlage 8: Feedback opdrachtgever – Innovatieve product

Feedbackformulier Innovatieve product

bij semesterprogramma 'Praktijkverbetering' 2021-2022

Deeltentamen: Praktijkverbetering: uitvoering en verantwoording

Student 1	Student 2	Naam Feedbackgever:
Naam: Janneke Hofs	Naam: Demi van Waardenburg	Michel Koolwaaij
Studentnummer: 597255	Studentnummer: 599059	Functie / relatie : Docent / Onderzoeker
		Datum: 01-06-2022

Feedbackpunten	Positieve punten	Aandachtspunten
De relatie tussen de uitkomsten van het onderzoek en het product is voldoende zichtbaar.	De flyer bevat precies de uitkomsten en aanbevelingen uit het onderzoek.	
Het product is op creatieve wijze tot stand gekomen.	De totstandkoming is voor mij moeilijk op creativiteit te beoordelen	
Het product is binnen de context van de organisatie voldoende vernieuwend.	Alhoewel de flyer geen vernieuwende inzichten bevat, is de vorm uniek en daarmee vernieuwend.	
Het product is bruikbaar voor de organisatie	Ja	
Het product sluit aan op de doelgroep waarvoor het bestemd is.	Absoluut	
Er is voldoende draagvlak voor het product.	Ja	
Het product is uitvoerbaar in de context van de organisatie (bijvoorbeeld voldoende mensen en middelen)	Zeker	

Overige feedback en opmerkingen van de feedbackgever	Positieve punten	Aandachtspunten
	Het onderzoek leverde geen grote verrassingen op, maar bevestiging is ook een mooi resultaat. Aan het begin van het traject was het nog moeilijk voor te stellen wat een zinvol product zou kunnen zijn, maar deze flyer is helder en bruikbaar.	

Wat vind je van de ontvangen feedback?

(in te vullen door de student, nadat deze bovenstaande feedback heeft gekregen en verwerkt)

De feedback sluit aan op wat er mondeling is besproken met de opdrachtgever tijdens de tussentijdse overlegmomenten. Er worden geen onverwachte punten genoemd en de feedback sluit aan op het beeld wat de studenten zelf ook hadden. Fijn om te lezen dat dit bevestigd wordt door de opdrachtgever.

Wat heb je met de feedback gedaan?

(in te vullen door de student, nadat deze bovenstaande feedback heeft gekregen en verwerkt)

Doordat er geen aandachtspunten zijn gegeven door de opdrachtgever zijn de studenten van mening dat zij geen aanpassingen hoeven te doen aan het innovatieve product.

Bijlage 9: Feedback opdrachtgever – Samenwerken en creatief handelen

Feedbackformulier Samenwerken en creatief handelen

bij semesterprogramma 'Praktijkverbetering' 2021-2022

Deeltentamen: Praktijkverbetering: uitvoering en verantwoording

Student 1	Student 2	Naam Feedbackgever:
Naam: Janneke Hofs	Naam: Demi van Waardenburg	Michel Koolwaaij
Studentnummer: 597255	Studentnummer: 599059	Functie / relatie : Docent / Onderzoeker
		Datum: 01-06-2022

Feedbackpunten	Positieve punten	Aandachtspunten
De student werkt zoveel mogelijk samen met alle betrokkenen.	Studenten hebben mij vanaf het begin overal bij betrokken.	
De student zorgt voor draagvlak bij alle betrokkenen.	Ik kreeg de informatie tijdig en werd meegenomen in keuzes en conclusies.	
De student heeft een goed beeld van de verbeterwensen die liggen bij de betrokkenen.	Studenten hadden zelf een goed beeld van de vraagstukken en hebben veel aandacht geschonken om daar mij in mee te nemen.	
De student werkt aan een gelijkwaardige relatie.		
De student benut talenten & kwaliteiten van alle betrokkenen.		
De student verdiept zich in verschillende perspectieven en belangen van de betrokkenen.		
De student zorgt voor voldoende participatie van alle betrokkenen		
De student heeft creatieve werkvormen gebruikt in de samenwerking met betrokkenen		
De student heeft bevindingen gedeeld met betrokkenen.	Ja, altijd	

Overige feedback en opmerkingen van de feedbackgever	Positieve punten	Aandachtspunten
	Studenten hebben er slim aan gedaan om in te zetten op zowel een enquête als interviews. De doelgroep bleek moeilijk benaderbaar te zijn voor interviews, maar daar hebben studenten slim op ingespeeld door met ib'ers te praten. De samenwerking met Demi en Janneke heb ik als prettig ervaren.	

Wat vind je van de ontvangen feedback?

(in te vullen door de student, nadat deze bovenstaande feedback heeft gekregen en verwerkt)

De studenten sluiten zich aan bij wat de opdrachtgever heeft beschreven. Wij begrijpen dat niet alle punten konden worden ingevuld, omdat de opdrachtgever geen zicht had op de samenwerking van de studenten onderling en met de respondenten. Het is fijn om te lezen dat de opdrachtgever de samenwerking met de studenten als prettig heeft ervaren.

Wat heb je met de feedback gedaan?

(in te vullen door de student, nadat deze bovenstaande feedback heeft gekregen en verwerkt)

Doordat er geen aandachtspunten zijn gegeven door de opdrachtgever zijn de studenten van mening dat zij geen aanpassingen hoeven te doen aan het innovatieve product.